Pécs

VI. KÖZÉP-MECSEK

Közösségi tevékenységek történeti feltárása

Készült a TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001 azonosító számú, „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában” című projekt keretében

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kisrét
Hűvös-völgy
Hűvös-völgy
Czenk-völgy
Meina
Manduliás

VI. KÖZÉP-MECSEK

Közösségi tevékenységek történeti feltárása

Impresszum

ISBN 978-615-81285-7-5 (online)
ISBN 978-615-81285-6-8 (nyomtatott)

Felelős kiadó:
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata
dr. Páva Zsolt polgármester

Szerzők:
1. fejezet: **Prof. Dr. Kaposi Zoltán** gazdaság- és társadalomtörténész, az MTA doktora;
2-3. fejezet: **Kovács Zoltán** közgazdász, területfejlesztési szakértő; **Máthé Péter** közgazdász, területfejlesztési szakértő;
4. fejezet: **Dr. Pankász Balázs** kommunikációs szakember; **Borsós Zsófia** szociálpedagógus, mentálhigiénés szakember

A kiadvány a TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001
– „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában" projekt keretében készült.

Minden jog fenntartva!
Pécs, 2019.

ELŐSZÓ I.

DR. PÁVA ZSOLT
Pécs polgármestere

Tisztelt Pécsi Polgárok!

Városunk legnagyobb büszkesége az a gazdag kulturális hagyaték, melyet az évszázadok során az itt élő emberek tenni akarása és szorgalma formált. Feladatunk, hogy Pécs megőrzendő értékei között a helybeliek szerepvállalásának is teret biztosítsunk, támogassuk azon lehetőségek megismerését és feltárását, melyek a hétköznapokban is segítik szűkebb környezetünk fejlődését, a helybeli kapcsolatok, civil együttműködések szorosabbá tételét.

Ezt a gondolatiságot hivatott erősíteni „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában" című projekt, melyet Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata 2018-ban indított útjára, s melynek célja a közösségek kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztése, a közösségi szerepvállalás, a helyi lakosság identitásának erősítése és a társadalmi kohézió elősegítése. Mindannyiunk emlékezetében él, amikor az Európa Kulturális Fővárosa programhoz kapcsolódóan 2010-ben mintegy 100 millió forintos civil kerettel tudtunk hozzájárulni a helyi közösségek által kezdeményezett programokhoz. Immár egy évtizede nem volt lehetőség olyan kulturális alapú közösségfejlesztési folyamat megvalósítására, melyet most a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) keretében a város újabb forrásokból támogatni tud. Ismét eljött az idő, amikor önszerveződő közösségek és az évtizedes múltra visszatekintő civil szervezetek számára kézzel fogható segítséget biztosíthatunk.

A program lényegi eleme a közösségi munkamód alkalmazása annak érdekében, hogy a helyi lakosság bevonásával, közösséggé szerveződésével együtt alkossák meg a jövőbeli cselekvéseiket Pécs városrészeiben, és a rendezvények, programok tervezésében, előkészítésében és megvalósításában összefogás alakuljon ki a közösségfejlesztés helyi szereplői között. Mindez nem képzelhető el anélkül, hogy ne ismernénk saját környezetünk ebbéli múltját és jelenét, az igényeinkből fakadó és már megtett erőfeszítéseinket, melyek egyben kijelölik számunkra a továbblépés lehetséges irányait is.

A projektben 13 városrész civil életét, annak múltját és jelenét feltáró dokumentum készült azzal a céllal, hogy rohanó világunkban is fogyasztható tartalommal és terjedelemben mutassa be közösségeink tevékenységét és azok színtereit, láttatva a magunk mint a közösségekben élők számára is azt a színes világot, ami az aszfalt, a beton és a kő alkotta építmények mellett mindannyiunkat körülvesz. E Pécs városát alkotó 13 városrész fejlődését, közösségi életét történeti jelleggel is bemutatni hivatott kiadvány egy példányát tartja kezében az olvasó, bízva abban, hogy a hétköznapjaink ismert helyszínein való élményszerű kalandozás egyben ösztönzően hat a program további részleteinek megismerésére, s a jövőben megvalósuló közösségi eseményekben való aktív részvételhez.

Feladatunk élettel megtölteni közösségi tereinket, és lehetőséget biztosítani aktív cselekvő polgáraink számára, hogy a városrészeikben életre tudják hívni a város kultúrájában gyökerező és személyes társadalmi szerepvállalásra építő kezdeményezéseiket. Felelősséggel tartozunk a jövő nemzedékeinek is, tárgyi és szellemi örökségeink csak akkor válhatnak valódi, generációkon túlmutató értékké, ha be tudjuk mutatni és meg tudjuk tartani azok szerepét, jelentőségét saját korunkban és jövőnkben egyaránt.

ELŐSZÓ II.

Tisztelt Pécsi Polgár!
Kedves Olvasó!

Egy település jellegét, arculatát döntően két tényező határozza meg: a település története, múltja és a településen élő emberek tevékenysége, gondolkodásmódja. Ha ez a két dolog összhangban van, akkor a település fejlődése is kiegyensúlyozott, jövőre nyitott. Ez a megállapítás Pécsre is igaz.

Pécs gazdag, kétezer éves történelmét a keresztény szellemiség, kultúra hatja át, amit megőrzött a török hódoltság idején, és a szocializmus ateista évtizedeiben is. Püspöki városként vonzotta a korabeli tudomány és művészetek művelőit, természeti adottságai, szorgalmas mesteremberei lehetővé tették céhek, manufaktúrák és sajátos iparágak kifejlődését. A „pécsiség" gyökerei ebben a termékeny gazdasági-társadalmi talajban erősödtek meg, és hagyományozódtak ránk, a mai pécsiekre.

Az elmúlt tíz év a város életében jellegzetes és örvendetes változásokat hozott a közösség-, és a környezetépítés terén. A pécsi polgár ma nem csak lakni akar a városban, de formálni, alakítani is akarja, mert dolgának, feladatának érzi. Ez az polgári öntudat és tenni akarás a társadalmi lét szinte minden területén megnyilvánul: egyesületek, szervezetek vállalkoznak a szűkebb-tágabb közösségek életének jobbá, tartalmasabbá tételére, szellemi-kulturális értékeink, hagyományaink őrzésére, művelésére. Széles a városban lévő civil közösségek skálája, jellegzetes a városrészek szerinti tevékenységük. A polgárság önszerveződése erőforrásunk és erőtartalékunk, ha olyan tevékenységgel párosul, amely megerősíti a helyi identitásunkat, felmutatja hagyományos nemzeti és helyi értékeinket. Az ilyen önszerveződő, erős kisközösségek képesek biztosítani azt az értékáramlást, értékkoncentrálást, amely nélkül a város egészséges társadalmi fejlődése nem lehetséges.

Ezt felismerve az elmúlt tíz évben tudatosan támogattuk, erősítettük a már régebb óta sikeresen működő civil szervezeteket, és segítettünk újabbak létrejöttét.

DR. ŐRI LÁSZLÓ
Pécs alpolgármestere,
a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület elnöke

Érdekeink közösek – Pécs és a benne élők érdekeinek képviselete, szolgálata. A közös érdek együttműködést kíván, amit a város jövője, gyarapodása érdekében az elmúlt tíz évben kiemelten is szem előtt tartott a város vezetése.

Ennek az együttműködésnek része az a program, amelynek keretében Pécs különböző városrészeiben élőkről és az ott működő civil szervezetek tevékenységéről készült dokumentum. Az elkészített anyag, amely most kézbe vehető, tanulmányozható, segít felvázolni azokat az irányokat, amelyek felé haladva tovább erősíthetjük közösségeinket, helyi identitásunkat, „pécsiségünket".

Köszönetet kell mondanunk azoknak, akik ezt az együttműködést segítik, azoknak, akik segítenek megőrizni gyerekeink, unokáink számára évezredes értékeinket, azoknak a lelkes és önzetlen polgáraiknak, akik tovább gazdagítják, szépítik városunkat.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

1. A KÖZÉP-MECSEK VÁROSRÉSZ TÖRTÉNETE

2. A HELYI KULTURÁLIS ÉS SZELLEMI ÉLET SAJÁTOSSÁGAI
Mecsekoldal
Tettye városnegyed
Rigóder, Kispiricsizma, Gyükés
Mecsek

3. HELYI KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGEK
A Mecseki források kiépítése és a forrásvédnökök
A Waldorf-óvoda és iskola létrehozása a városban
Európa Év Fája 2019-ben a havihegyi mandulafa
A rigóderi hagyományos utcabál
Új közösségi ház létrehozása

4. A KÖZÖSSÉGI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Felhasznált irodalom
Kép- és ábrajegyzék
Felhasznált internetes portálok
Hivatkozások

A városrészt nyugaton a Bartók Béla utca, a Bárány út, az Erdész utca, délen az Aradi vértanúk útja, a Kálvária utca, a Majorossy utca, az Ágoston tér, az Ady Endre utca, a Hársfa út határolja, keleti végpontját a Rákos Lajos és a Gödör utca jelentik, északi kiterjedését pedig a Misina, a Tubes és a Lapis határozzák meg. A célterületet Mecsekoldal, Havihegy, Piricsizma, Gyükés és Rigóder településrészek alkotják.

A városrész átalakulása az elmúlt száz évben jól visszatükrözi Pécs fejlődését, hiszen míg az 1900-as évek elején a területből csak a Tettye és a városfal feletti részek voltak lakottak, a többi területen vagy erdő vagy gyümölcsöskert volt, addig mára egészen a Mecsek természetvédelmi területéig felér a lakott hegyoldal.

A városrész turisztikailag a Belváros után közvetlenül a második leglátogatottabb területe Pécsnek. Az Európa Kulturális Fővárosa program keretében megújult a Tettye és a hozzá tartozó sétányok mindegyike. A fejlesztések azonban itt nem értek véget, hiszen a felújított állatkert 2016 tavasza óta várja a látogatókat, valamint a város a Misina-tető fejlesztését is előkészítette, csakúgy, mint a mecseki parkerdő védelmét célzó programokat. A Közép-Mecsek városrész legrégibb eleme a Tettye és a városfal felett húzódó területek, melyek a meredek utcákon felkúszó különböző méretű és színvilágú házacskákkal építészetileg egyedülálló családi házas kialakításúak. A török korral egy időben lakottá vált Tettye mellett leghamarabb az alacsonyabban fekvő területek, Havihegy, Kispiricsizma, Gyükés és Rigóder váltak lakottá, szerkezetük elsősorban családi és alacsony társasházakból épül fel. A Mecsekoldal az orvosi ellátáson felül más közfunkcióval vagy jelentősebb szolgáltatással nem rendelkezik, közösségi terei nincsenek. A városrész hegyvidéki jellegénél fogva komoly természetvédelmi értékekkel bír, melyek védelme a város terjeszkedése és a mecseki parkerdőben tapasztalható fapusztulás miatt egyaránt komoly kihívás a város számára.

1. A KÖZÉP-MECSEK VÁROSRÉSZ TÖRTÉNETE

A várost kicsit is ismerők már a felsorolásból láthatják, hogy itt különböző adottságú egységek kapcsolódnak egybe. A terület déli részét, főleg a belvárostól északra lévő területet nagyon sokáig a szőlők uralták. Az észak-keleti rész a Budai külvároshoz tartozott, ahol főleg a kisipar volt jelentős. A térség egyetlen nagyobb méretű üzeme a kesztyűgyár volt. A keleti határon túl indult meg a Dunai Gőzhajózási Társaság (DGT) szénbányászata, amelynek lenyomatai néhány lakótelep formájában érzékelhetők a vizsgált célterületen. A térség északi része (Mecsekoldal, Tettye stb.) a turizmus hazája.

A térség életét meghatározó szőlő- és bortermelésre vonatkozóan a római kortól vannak adatok, s nincs kétségünk arról, hogy kétezer éven át Pécs e külső részein szinte folyamatos volt a szőlőtermelés. A szőlők szaporodtak, s egyre nagyobb területet foglaltak el. A Gyükésben lévő szőlőkről a középkortól már írásos forrásunk is maradt. A török korban a helyi termelők mellett szinte folyamatos volt a balkáni népek (bosnyákok) beszivárgása e területre. A pécsi bosnyákok egyre nagyobb számban jelentek meg a vizsgált térségben, szőlőik java része Alsó- és Felső-Gyükés, Kispiricsizma, Rigóder, Cerék, Cassián, Bánom és Meszes dűlő területén feküdtek.[1] A középkori szőlészet még nem a szórakozás, hanem a megélhetés helye volt; az itt élő bosnyákok a későbbiekben sokszor másoknál dolgoztak napszámban. A Pécsett termelt szőlők többsége vörös volt. A török alóli visszafoglalás utáni ingatlan-számbavétel is úgy találta, hogy Pécsett a legjelentősebb földek a szőlők voltak. 1686-ban a 382 pécsi tulajdonos mintegy 120 hektáron termelt szőlőt.[2]

A célterület közepén, a szőlők fölött található a ***Tettye***, ennek mai központja egy régi kőbánya területe. Ez volt a belvároshoz legközelebb eső kőbánya, ahol a római kortól fejtették a mészkövet. Itt épült fel 1505–21 között Szatmári György püspök reneszánsz palotája, amelyet itáliai minták (téglalap alaprajz, zárt udvar) alapján hoztak létre, s amelyet tulajdonosa nyári rezidenciaként használt. Miután a török elfoglalta Pécset, egy derviskolostor költözött az épületbe. Ennek török nevét (tekke) őrzi a Tettye kifejezés. A romos állapotba került épületet a reformkor végén lebontották, majd a 20. század elején a mai állapotában konzerválták.[3]

A 18. századtól kezdve megváltoztak a városfejlődés külső és belső körülményei, s ez nagy lehetőségeket hozott a pécsi közösségnek. A korabeli népességvándorlásnak köszönhetően Pécs népessége nagyon gyorsan növekedett. Míg az 1720-as években maximum 2 000 fő élhetett a városban, addig az 1790-es évek körül már elérte a 9 000 főt. Így Pécs a dél-dunántúli térség legnagyobb városa lett. A növekedés döntően külső forrásokból jött létre: főleg németajkú lakosság telepedett be, de legalább ekkora jelentősége volt a délszlávok érkezésének is. A városi lakosság sokáig három népességcsoportból állt össze: a németeken kívül a bosnyáknak hívott, döntően délszláv lakosságból, valamint a régóta itt lévő, s azért lassan szaporodó magyarságból. 1703-ban Pécsett véget ért a kamarai irányítás, s a várost az udvar visszaadta az egyháznak. A betelepülő népességnek földre volt szüksége, s nem utolsósorban szőlőre. A korabeli jog április 24-től szeptember 29-ig engedte a városi polgárok borának mérését, az

év második felében csak az egyház és a városi kommunitás borát lehetett kimérni. Ez alapvetően korlátozta a polgárság pénzhez jutásának lehetőségét, nem véletlen, hogy a bormérés igen neuralgikus pontja volt az egyház és a városi polgárság kapcsolatának.[4]

Mária Terézia 1780-ban szabad királyi városi címet adományozott a városnak, amely révén Pécs korábbi működési modellje alapvetően megváltozott. Az egyházi intézmények elveszítették befolyásuk jelentős részét, s a város irányítását, törvényeit, működését már a városi tanács intézte a továbbiakban. Megváltozott a gazdasági helyzet is: korábban Pécs egyházi mezővárosként beleolvadt az egyházi uradalmak rendszerébe, 1780-tól viszont az egyházi nagybirtokok között már egy autonóm város működött. 1780 után szabad bormérési lehetőség alakult ki.

A vizsgált térség másik jelentős változása a 18. században a Budai külvárosi népesség szaporodása, vagyis a pécsi kisipar erősödése volt. Az iparosok főleg délszlávok és németek voltak, akik tevékenységükkel a helyi piacra termeltek. A mai Ágoston tértől északra lévő, sokszor girbegurba, a hegy irányába vezető utcák ma is látható alacsony építésű házai valamennyire még mutatják a korabeli letelepedést, az iparosok lakhatási rendszerét. Számos ipari mesterség alakult itt ki, amelyek közül kiemelkedett a gyors folyású Tettye-patak mellé települt bőripar. A Tettyén egy 1736-os egyházi birtokfelosztási egyezségben négy egyházi malom is szerepelt, amelyeket később magánszemélyeknek adtak el. Klimó püspök alatt hozták létre a Tettyén 1771-ben a papírmalmot, de 1820-ban ezt is értékesítették, így a város tulajdonába került.[5]

Pécs felekezeti jellegét világosan mutatják azok az egyházi intézmények és épületek, amelyek a török hódoltság után nyerték el lényegében mai formájukat a célterületen. A Budai külváros fölé emelkedik a ***Havihegy***, amelyre az 1690-91. évi pestisjárvány után emeltek Havas Boldogasszony tiszteletére kápolnát. A legenda szerint az építőanyagot a pécsi polgárok hordták föl. A fatoronnyal rendelkező építmény 1780-ban leégett, ami után viszont kibővítve építették újjá. A kápolna építése óta zarándokhely. A Mindszent (ma: Majorossy) utcában helyezkedett el a székesegyház után időben másodikként épült Mindenszentek temploma (1157-ben szentelték föl). Sokáig ez volt a város falain kívüli egyetlen pécsi templom; a török hódoltság alatt a különböző felekezetek (katolikusok, reformátusok, lutheránusok stb.) közösen használhatták. A hódoltság után jezsuiták vezették, de a kezelésért egy-egy kanonok felelt, közülük a leghíresebb Fonyó Sándor, a pécsi szőlők nagy megújítója volt. Amíg a székesegyházat nem sikerült helyreállítani, addig ez volt a püspök által használt templom. A háromhajós templomot a 18. században fából készült hagymasisakkal fedték, amit majd 1903-ban cseréltek bádogra. A 19. századi térképeken is jól látszik, hogy az utca jobb oldalán lévő magasparton elhelyezkedő épületet hatalmas kert (park) vette körbe, illetve tudjuk róla, hogy a környékén három temető is volt. A templom alatt számos neves ember sírja található. Amikor 1789-ben az egyház két plébániakerületre osztotta Pécset, akkor a Mindenszentek plébánia elvesztette önálló jellegét, és a Budai külvárosi plébánia alá került. Lejjebb található az Ágoston téri templom és plébánia. A török kiűzése után, de még a kamarai városigazgatás idején, Ágoston-rendi szerzetesek telepedtek le Pécsett, akik a budai kamarai adminisztrátortól telket, szántót és szőlőt kaptak, s az ott található török dzsámi átépítésével templomot emeltek. Ez 1750-ben leégett, s az újjáépítés során nyerte el mai formáját. A mellette lévő rendház 1746-ban épült. II. József feloszlatta a szerzetesrendeket, s ekkor plébániaház lett a rendházból. A dualizmus korában a templom mellett iskola és gyermekmenhely épült. A városfal északi vaskapuja melletti dombra épült fel 1812–14 között a klasszicista körtemplom, a Kálvária kápolna. Látható tehát, hogy a szaporodó népesség számára egyre több egyházi intézmény ált rendelkezésre a célterületen.[6]

A 19. század első felében városaink között kiemelkedő ütemű volt Pécs fejlődése. A század közepére 15 ezer főre nőtt a népesség. Ez idő tájt a gazdaság igazi jellegzetessége a szőlő- és bortermelés volt. A Mecsekoldal, Gyükés, Piricsizma, Rigóder stb. területe tele volt szőlővel, présházakkal, pincékkel. A szőlő és a bor a pécsi emberek életében több volt, mint egyszerű fogyasztható termék vagy jövedelmi forrás. A korabeli városok szinte mindegyikében a polgári lét szimbólumértékű eleme volt a szőlő, s a szőlőművelés egyes fázisaihoz köthető életmód. A szőlő fontos volt a foglalkoztatás szempontjából is, hiszen a műveléshez – főleg a nagyobb birtokokon – idegen munkaerőt is igénybe kellett venni. A városban általában ingatlannal nem rendelkező, viszonylag jelentős létszámú napszámos időszakonként biztos megélhetést talált a szőlőművelésben. A szüret női munkaerőt kötött le, messzi tájakról is érkeztek szüretelők, főleg asszonyok. A szőlőművelés ugyanakkor egy életforma volt, hiszen több napon keresztüli hegyen tartózkodást, ottani berendezkedést kívánt. Korábban a pécsi szőlőkben csak kis, egysejtes borházakat, úgynevezett kolnákat építettek a polgárok. A 19. század első felében jöttek divatba a nagyobb szabású, nem csak a szőlő feldolgozására, a bor tárolására, hanem egyre inkább a pihenésre, szórakozásra, a városból való elvonulásra szolgáló, gyakran már több szintes épületek.[7]

A pécsi szőlők területe folyamatosan növekedett: az 1860–70-es években 1 900–2 000 hold, az 1890-es évek közepén már mintegy 2 500 hold szőlő volt. A szőlőtulajdon-rendszert vizsgálva szembetűnő, hogy a városi népesség jelentős részének, főleg a régóta itt élő lakosoknak szinte mindig volt szőlője, ez még a nagyobb gyárakkal rendelkező vállalkozók számára is igen fontos volt. Ne felejtsük el, hogy a szőlő birtoklása azon túl, hogy presztízsnek számított, a legjobban fizető mezőgazdasági ágazatot jelentette az 1880-as évek előtt. Az 1890-es évek térképein már a szőlős telkek tulajdonosai is jól olvashatók, s pontosan lehet látni az egyes parcellák elhelyezkedését. A vizsgált célterület szőlőtulajdonosait vizsgálva az ismertebbek közül emeljük ki a nagyobb parcellával bíró Justus Lipót olajgyárost, a pezsgőgyáros Littke Józsefet, ifj. Scholz Antal sörgyárost, Kovacsics János mészárost, a kalapos és kalapkereskedő Poszek Vilmost, avagy a Maléter család tagjait. Azonban szögezzük le, hogy a pécsi szőlők alapvetően

1. A Közép-Mecsek a belváros felől 1937-ben, háttérben az akkorra felépült Pálos templommal

kisbirtokok voltak: 1909-ben a 2 776 szőlőtulajdonosból 2 016 (72,6%) 1 holdon aluli tulajdonos volt.

A valaha volt legnagyobb csapást a szőlőgazdálkodásra a filoxéra-betegség és a másfél évtizeddel később megjelenő peronoszpóra mérte. A filoxéra egy olyan betegség, amely a szőlő gyökérzetét támadja meg, s gyakorlatilag pár év alatt elpusztítja a szőlőt, ugyanakkor a fertőzés járványszerűen, gyorsan terjed tovább az egészséges tőkékre. A filoxéra 1887-ben jelent meg Pécsett. Nem véletlenül írta az egyik helyi újság, hogy *„A szőlősgazdák réme, a szőlő esküdt ellensége a phyllioxera betette lábát a mi szőlőterületeinkre is”.* A lavina megállíthatatlan volt, a filoxéra 1887–1893 között csaknem teljesen kipusztította a szőlőket, a századfordulóra a korábbi 2 000 holdnyi szőlőterületből alig 2% maradt meg.

Ezzel a pécsi társadalom jelentős része elvesztette egyik fontos jövedelemforrását. Nem maradt más, mint az állami kedvezményes kölcsönök felvételével újratelepíteni a szőlőföldeket. Az 1890-es évektől indulhatott meg a pécsi szőlőrekonstrukció: a századfordulón kiadott statisztikai évkönyv szerint a korábbi szőlők csaknem 60%-át sikerült újratelepíteni. Azonban sohasem válthatott teljessé a rekonstrukció, viszonylag sokan voltak, akik lemondtak a további termelésről. A rekonstrukció ugyanakkor új gazdálkodási minőség meghonosodását is magával hozta. Pécs városa aktívan próbált javítani a szőlősgazdák – s egyben saját bevételi – helyzetén, így kezdettől fogva bekapcsolódott a megújítási folyamatba.[8]

A szőlő mellett volt némi hatása a nagyiparnak. is. Közvetlenül a vizsgált célterület mellett (keletre) 1852-ben kezdődött meg a Dunai Gőzhajózási Társaság (DGT) ***szénkitermelése*** András-aknán. Az ezt követő száz éven át a DGT igen gyorsan terjeszkedő vállalattá vált, egyre több területet vásárolt meg, avagy bérelt ki (főleg az egyháztól), s egyre több aknát nyitott. A gyorsan fejlődő társaság a 19. század végére a térség legnagyobb vállalkozásává vált, ahol mintegy 4 000 ember dolgozott. A nagyobb bányák a célterülettől keletre feküdtek, viszont hatásuk itt is érzékelhető volt, mivel a nagy számú munkaerő letelepítése területet igényelt. A célterületen két jelentősebb bányászkolónia jött létre.[9] Az első a Cassian-telep volt, amit 1868–71 között létesítettek a Czerék-völgy és Rigóder között, az akkortájt mélyített Cassián-akna közelében. A telep a nevét a DGT vezérigazgatójáról, Cassián Mártonról kapta. Később nőtt a beépítettsége, s az 1930-as évek névmagyarosítási időszakában Borbála-telepnek nevezték át. A másik bányászkolónia a 20. század elején jött létre: 1902-ben a DGT a Kispiricsizma dűlőben egy új lakótelep építését határozta el (a mai Hársfa, Wass Albert, Jász és Bányász utcák között). Előbb négy, végül hat utca megépítéséről döntöttek, az egyes házakhoz kertek is tartoztak. A lakóházakban hat darab szoba-konyhás-kamrás lakás volt. A lakásokba főleg bányászcsaládok költözhettek, de mivel a szomszédban volt Pécsbányatelep, így a máshol megfigyelhető élelmitárakat és más közösségi épületeket nem hoztak létre. Összesen 32 ilyen lakóházat húztak föl. Az egy évtized alatt kiépített telep az akkori igazgató, Erényi Ullmann Lajos nevét vette fel (ezt 1938-ban a vállalat kérésére Erzsébet-telepre változtatták). A telep természetesen szerves részét képezte a pécs-bányatelepi bányásztérségnek, létrejötte egy nagyvállalati fejlesztési stratégia része volt.[10]

A vizsgált területen a legnagyobb gyáripari vállalkozás a ***Hamerli-kesztyűgyár*** volt. Az egyszerű iparosból gyárossá vált Hamerli János jó érzékkel vette észre a társadalmi kereslet változását, amit minőségi termeléssel próbált kielégíteni, folyamatosan fejlesztve kesztyűgyártó üzemét. A kesztyűgyár első telepei, műhelyei még a belvárosban voltak, de a kesztyűgyártáshoz szükséges bőripari munka bűzét nem nézte jó szemmel a város vezetősége, ezért a századforduló idején nagyobb és távolibb telephely után kellett nézni. Hamerli 1877-ben vásárolta meg a Budai külvárosban, a Tettye, a Ferenc és az Alsó-Puturla utcák által határolt telket, amit a későbbiekben még bővített is. Előbb

csak raktárak voltak itt, mígnem a századforduló idején ezen a telken építették föl az új gyárépületet. A kesztyűgyár ekkor csaknem kétszáz embert foglalkoztató cég volt. Sikerült megoldani a vízellátási nehézséget is, hiszen az igen bővízű Tettye-patak szabályozása miatt már nem volt alkalmas erre; végül is egy másik forrás vizének felhasználásával oldották meg a problémát. A pécsi gazdasági fejlődést illetően lényeges, hogy ezekben az évtizedekben alapozódott meg a „pécsi kesztyű" fogalma, amely egy sikeres vállalkozás jó minőségű termékét jelentette. A sikerben nagy szerepe volt annak a kiváló minőségű alapanyagnak, amely a saját üzemben készült. Sokat segített a gyár fejlődésében az állami szubvenció: a felépítendő új gyárépülethez 40 ezer korona állami támogatást kapott a cég, amelynek felhasználásával (saját erővel kiegészítve) jelentős bővítést tudtak végrehajtani. A Hamerli-gyár kemény piaci versenyben működött, ahol a sikert részben a munkaerő összetétele jelentette, hiszen nőket és 12–14 éves gyermekeket is alkalmaztak az üzemben.[11]

A vizsgált területen a dualizmus korában volt még egy nagyobb ipari vállalkozás, mégpedig a ***Weidinger-gőzmalom***. A tulajdonos a 18. században Bajorországból betelepült család leszármazottja volt, családtagjai nemcsak az iparban, hanem a könyvkiadásban és a művészetek terén is jeleskedtek. A Tettye alatt (ma: Majorossy utca 24.) felépített üzem a város első gőzmalma volt (amúgy korábban vízimalom volt), ezt építette át Weidinger Ferenc. (Felesége, Hebenstreit Katalin is tettyei malomtulajdonos családból származott.) 1868-ban a mellette lévő Ferenc utcai malmot is megvette, s ezt is felújította. Weidingernek több telke, szőlője és egyéb földje is volt Pécsett, s jelentős társadalmi elismertségre is szert tett; az 1880-as években a város ötödik legnagyobb adófizető polgáraként élt. A 19. század végére a vállalkozás tönkrement, a tulajdonos Siklóson vett magának másik malmot.[12]

A polgárok igényének növekedése tette szükségessé a város mindenkori vízellátásának javítását. A Mecseken rengeteg kisebb-nagyobb vízforrás fakadt, viszont a mintegy kétezer szőlő- és egyéb földterület birtokosa a területén lévő vízforrás jogaival is rendelkezett. A vízvezeték létesítésére az 1890-es évek elején pályázatot írtak ki. A város legfőbb vízforrása a Tettye-patak volt, így a pályázat témája is ennek felhasználásához kapcsolódott. A patak mentén jelentős malomipari kapacitás volt. A Tettye nemcsak egy patak, hanem több vízforrás gyűjtője is volt. 1892 őszére befejeződött a Tettyén lévő vízműberuházás. Az építkezés során egyrészt felépítménybe burkolták a forrást, majd pedig mellette egy felsővíztárolót építettek, amelynek befogadó kapacitása 1 000 m^3 volt, amihez a vezetékrendszer végén a mai Damjanich utcában egy másik tározó is tartozott. A vizet öntöttvas csöveken szállították.

Magát a tettyei vízművet 1892-ben Habsburg Ferenc József jelenlétében adtak át. Ezt követően gyors hálózatbekötési program indult, aminek eredményeként 1893 végére már 1 243 magánfogyasztót csatlakoztattak a rendszerhez. A Tettye vizével a gravitációs alapon működő vízellátás lehetősége valósult meg, ám a műnek hátrányai is voltak, hiszen ingadozott a patak vízmennyisége, különösen nyáron volt nagyon kicsi a hozama.[13] A vízmű előnyeit Ágh Timót alig két évvel a vízmű átadása után így fogalmazta meg: „Általában az új vízmű használatbavétele óta úgy a házi szükségletek kielégítésére, mint az utcák, s terek öntözésére és tűzoltási célra elegendő mennyiségben rendelkezésre álló víz igen nagy mértékben előmozdította a közegészségi és közbiztonsági viszonyoknak javulását, s emelte a tűzbiztonságot."[14] A patak fölös vizét a Pécsi-vízbe engedték.

2. A Tettye-forrás a 20. század elején

A 19. század második felében fokozatosan erősödő polgári gondolkodás lényeges eleme volt a természeti értékek felismerése, megőrzése, s egyben a potenciális idegenforgalom fellendítése. Pécs esetében az 1890-es évektől a filoxérától elpusztult mecseki szőlők területének kihasználása adta a háttérlehetőséget.

Abban az időben a turisztikai fejlesztések általában vagy magánerőből, vagy társadalmi összefogás révén valósultak meg. Pécsett 1891-ben alakult meg a Mecsek Egyesület, amely máig szólóan igen sokat tett a turizmus fejlesztéséért. A korabeli gondolkodásban a természetjárás az egészséges életmódra neveléssel is összekapcsolódott. Túraútvonalakat alakítottak ki, túrákat szerveztek, menedékházakat építettek. 1893-ban avatták föl az első menedékházat, a Kardos úti pavilont. Az első években több mint 25 km turistautat jelöltek ki a Mecsekben. Nagyon fontosak voltak azok a mecseki kilátók, amelyek az egyesület révén jöttek létre. 1908-ban készült el a legnagyobb létesítményük, a Kiss József kilátó a Misinán, 1910-ben pedig a Tubesen építették meg a Tubes-kilátót. A Mecsekről 21 féle képeslapot, ezenkívül térképeket, könyveket adtak ki.[15] A természetszeretet fontos része volt a zöld környezetbe épített vendéglátás. A célterület szempontjából a 233 m magas Tettye felfedezésének volt a legnagyobb jelentősége. A Tettyén két nagyobb vendéglő is létesült: ezek olyan szórakozóhelyek voltak, ahova igen sokan jártak: a felső vendéglőbe például 800-an is befértek. A belvárosi Scholz-sörgyár is épített egy sörpavilont 1893-ban, amely nagy népszerűségnek örvendett. 1908-ban emelték a Mecsek egy kiemelkedő pontján (a mai Szőlő utcában) a Francia emlékművet, amely az 1809. évi győri csata után Pécsre került hadifoglyok emlékére jött létre. Az 1908-ban felavatott emlékmű ötlete Zsolnay Miklóstól származott, aki egyben a költségeket is biztosította, alkotója Pilch Andor pécsi építész volt. A sas figura a Zsolnay-gyárban készült pirogránitból.[16]

Az első világháború és azt követő szerb megszállás alaposan megváltoztatta a város életét. Az addigi pezsgő vállalkozó és kulturális élet véget ért. Pécs is elkerülte a fizikai pusztulást, elsődlegesen a népességveszteséggel és a gazdasági kimerüléssel kellett szembenéznie. Pécs háborús vesztesége hozzávetőlegesen 5 000 fő lehetett, amely tömeg nagy része korábban dolgozó férfi volt. A kedvezőtlen körülmények ellenére a város népessége gyorsan nőtt, ami elsődlegesen a nagyarányú beköltözésnek volt köszönhető: 1941-ben már 73 000-en laktak a városban.

Míg a dualizmus korában egyre-másra jöttek létre jelentős ipari vállalkozások Pécsett, addig az 1920-30-as években ez elmaradt. A strukturális gazdasági nehézségek közepette alig volt egy-két olyan gazdasági ág, amely fejlődést tudott felmutatni. A városrészben egyértelműen a legszembetűnőbb az idegenforgalmi-turisztikai lehetőségek kihasználása volt. Az 1930-as évek közepén létrejött a város idegenforgalmi hivatala, amely már koordinálni tudta a fejlesztéseket, a programokat. Ugyanakkor a távolról érkezettek

döntő részben a közepes színvonalat képviselő belvárosi szállodákban kaphattak elhelyezést. Ezért is volt nagy jelentősége a Mecsek Üdülőszálló felépítésének (ma: Károlyi Mihály u. 1.). Az üdülőszálló, amelyet később az ott játszódó Hotel Kikelet című Kabos Gyula-féle film tett országosan is ismertté, 1936 decemberében nyílt meg. Érdemes idézni a polgármester szavait, amelyek az átadásnál hangzottak el:

„Ez az üdülőszálló magaslati helyen fekszik, templomhoz és Istenhez közel, távol a világ gondjaitól, önzéstől, tülekedéstől, a köznapi élet porától. Az Üdülőszálló célja az, hogy aki idejön, kiszabadulhasson az élet küzdelmeiből, és felemelkedhessék oda, ahol ismernek Istent és embert."

A hotel berendezésén pécsi cégek is dolgoztak. Az ívelt homlokzatú, a szobák előtti teraszokkal délre néző, így városi panorámát biztosító hotel igen kedveltté vált, s fontos kirándulóhelye lett a pécsieknek. A nagy forgalomban egyértelműen az étteremé volt a legnagyobb siker, így nem véletlen, hogy már az első év végén, 1937-ben a szálloda bővítéséről és a mögötte lévő nagy terület parkosításáról döntöttek. A Kikelet és Tettye fontos ismertetőjegyévé vált a városnak, jellemző módon még a várost bemutató Hamerli-filmbe is bekerültek.[17] Említsük még meg, hogy 1935-37-ben felépült a Pécsre újra visszatért pálosok új temploma a Hunyadi út 70. szám alatti telken.

A két világháború közötti időben folytatódott a vizsgált célterület déli részének beépítése. A korabeli térképeken világosan látható, hogy a városfaltól északra nyíló (Kaposvári, Vilmos, Nyíl, Mecsek, István, Zöldfa stb.) utcák lényegében a mai Angster – Surányi – Magaslati út vonaláig egyre telítettebbek lettek családi házakkal, sőt már kelet-nyugati irányú összekötő utcák is kialakultak. Ipari üzemek és gyárak nem jelentek meg a területen, de a 20 ezer fős városi népességnövekmény egy része a régi szőlők helyén lévő kis utcákban telepedett le. A présházak helyét házak foglalták el; egyre többen akartak szabadulni a gyengén jövedelmező szőlőktől. A pécsi újságok havi bontásban adták a földforgalom tételeit, amelyek között óriási arányban szerepeltek a szőlők, a présházak, a pincék és egyéb földek, így például 1927 októberében egy hónap alatt 31 pécsi szőlő cserélt gazdát. A világgazdasági válság időszakában már eladhatatlan készletek is felhalmozódtak, és arra is vannak jelek, hogy a szőlőtermelők egy része a boreladások megakadása miatt egészen egyszerűen elfordult a termeléstől. Joggal írhatták a helyi napi sajtóban, hogy ahol korábban szőlőt és bort termeltek, ott most alapvetően már gyümölcsöt termesztenek.

A második világháborút követő néhány átmeneti korszak után a szocializmus időszaka köszöntött Pécs városára. Ez átalakította az addigi magángazdaság teljes rendszerét. Az ipari és kereskedelmi üzemeket 1947–1949 között államosították, leszámítva néhány kisebb szolgáltatóipari egységet, szinte minden állami kézbe került. Az egyház addigi funkcióit leszűkítették, működését korlátozták. A tradicionális társadalmi önszerveződés lehetőségei visszaszorultak. Az első ötéves tervvel elindított gazdasági modell a nehéziparosításról szólt: bár Pécs nem volt kiemelt szocialista város, viszont gazdasági kapacitásai révén jól beilleszthető volt a nehéziparosítás rendszerébe. A szocializmus negyven éve elsődlegesen az ipari fejlesztésekről szólt, de ez nagyrészt elkerülte a térséget. Mindenesetre tény, hogy a szőlőparcellák nagy részét sem a földreform, sem a későbbi városi termelőszövetkezeti fejlesztések nem befolyásolták. A nagyobb változások inkább azzal függtek össze, hogy a gyáripari fejlesztés egyre biztosabb jövőképet ígért, s az iparral való foglalkozás vált a családok életében a fő kereseti lehetőséggé, amiben a szőlő- és bortermelés már csak egyre kisebb kiegészítést adhatott.

Még nagyobb hatással bírt, hogy a korábbiakhoz képest két évtized alatti plusz 90 ezer főt el kellett

helyezni a gyorsan fejlődő városban. A meszesi és uránvárosi lakótelep-fejlesztések egy darabig megoldást kínáltak. Viszont élt és működött egy tehetősebb réteg, amely alapvetően magánerős megoldásokban gondolkodott, ennek egy lehetséges modellje a szőlőterületek felé való utcák kialakítása, s azok beépítése volt. A városrész beépülése az 1960-70-es évek fordulója felé gyorsult fel. A vizsgált terület déli részén több lakótömb jött létre, amelyek négyemeletes épületeikkel igencsak elcsúfítják a Mecsekoldalt. Lényegében a már emlegetett Angster – Surányi – Magaslati út menti sávot négyemeletes házakkal építették be, valóságos betonrengeteget alakítva ki. Ezeket a tömböket a régi és új családi házas területek veszik körbe.

A szocializmus korában a célterületen csak a ***kesztyűgyár*** esetében valósult meg jelentősebb gyárfejlesztés. Az államosított nagyüzemben az 1960-as évek első felében kezdődött meg az intenzív fejlődés, a gyár egyre inkább exportra termelt. A sikerkorszak jó két évtizeden keresztül kitartott; ennek során az Alsó-Puturla utcai központi gyár mellett már volt üzeme a cégnek Siklóson, Dombóváron, Nagyatádon és Marcaliban is. A foglalkoztatás folyamatosan nőtt, az 1960-as évek végére már 3 400-an, az 1980-as évek elején 4 000-en dolgoztak a cégnél. A gyár termékei eljutottak az USA-ba, Kanadába, s más fejlett nyugati országokba, de jelentős mennyiséget vittek ki a Szovjetunióba is. A korabeli reklámokból ismert „pécsi kesztyű" magas minőséget képviselt. 1977-ben a Vadász utcában is nyitottak telephelyet; 1979-ben az Engel János úton új bőrruházati gyárat kezdtek működtetni. Az 1980-as évekre a gyár már évi 1,4-1,5 millió pár kesztyűt termelt. A Pécsi Kesztyűgyár 1982-ben Hunor Pécsi Kesztyű- és Bőrruházati Vállalatra változtatta a nevét. A nagyüzem számára viszont a nyolcvanas évek második felében a hanyatlás jelei mutatkoztak: a korábbi piacok elvesztek, végül a rendszerváltás során át kellett alakítani a gyári szerkezetet: a privatizáció után a hajdani nagy gyár helyén kilenc kisebb cég kezdett működni.[18]

3.Tv-torony a fenyők közt

A célterület szocializmus alatti legnagyobb változása egyértelműen az északi részeken lévő természeti térség az idegenforgalom céljára való átalakítása volt. Az 1960-as évektől kezdve egyre több új intézmény jelent meg. A Dömörkapunál ***1961-ben 600 helyi lakos önkéntes munkájával kezdték el a vidámpark építését,*** amit aztán folyamatosan bővítettek; az évtized közepén megépült az elvarázsolt kastély és létrehoztak egy szabadtéri színpadot is. 1964-ben került ide a MALÉV egy kiselejtezett Li-2-es repülőgépe. A sokáig nagy népszerűségnek örvendő vidámpark 1990 után egyre rosszabb helyzetbe került. 1962-ben – szintén jelentős társadalmi munkával – kezdték megépíteni a vidámpark és az állatkert között a mecseki kisvasutat, amely az 570 méteres hosszával az ország legrövidebb keskenynyomközű vasútja; a mozdony egy C-50-es volt, amit Balatonfenyvesről hoztak, s 3 nyitott tetejű kocsit húzott. A menetidő 15 perc volt. 1960-ban nyílt meg az állatkert, a Misina alatt, a Mecsekoldalban; előzetes tervek nem készültek, helyszíni kijelöléssel, építés közbeni ötleteléssel jött létre. Ehhez persze jelentős területátalakítás is kellett: utat építettek, erdőt irtottak, vízvezetéket fektettek. Eleinte csak ajándékállatokat tudtak bemutatni. A növekedés során az 1970-es évektől jelentős bővítéseket hajtottak végre, így például hüllő- és terráriumházat, illetve biológiai oktatótermet is építettek. Szintén a látványosságokhoz tartozik a Misinán megépített tv-torony, amit 1973-ban adtak át. A vasbeton toronyépület az 535 m magas tetőn létesült, összesen 176 m magas, s 82 méteren helyezkedik el a körpanorámás presszója és kilátója. A belső lifttel rendelkező építmény sajátos ismertetőjegyévé vált a városnak. 1975-ben állították fel a mecseki szerpentinen Makrisz Agamemnon a győzelem istennőjét ábrázoló Niké emlékművét.[19]

A növekedő turizmus megkövetelte újabb szállók és hotelek kialakítását is. A város felett, a fenyveserdő alatt, a Szőlő utcában építették föl a Hotel Fenyvest, ami 1963 óta üzemel, s mintegy 100 fő befogadására alkalmas. Építése idején a Palatinus és a Nádor után a város harmadik legnagyobb befogadóképességű szállója volt. Elsődlegesen a belföldi vendégekre specializálódott. A rendszerváltás idején az 1980-as évekre már leromlott állagú Dömörkapu-menedékház helyén hozták létre a Hotel Mediterránt. 1967-ben nyitott meg a Mandulás kemping, ahol összesen 500-600 fő élvezhette sátrakban vagy néhányágyas faházakban a pihenést. Volt zuhanyzóépülete, turista irodája, büféje és étterme is a kempingnek. Az erdővel körbevett szálláshely hamar ismertté vált; a környező országokból is sokan jöttek ide, főleg kelet-németek, csehek, lengyelek, de még hollandok is. Fénykorában több százezren látogatták a kempinget.[20]S bár nem turisztikai elem, de említsük meg a mecseki tüdőszanatórium (tüdőgyógyintézet) létrehozását is. Ezt már az 1930-as években is tervezték, de a háború alatt nem volt lehetőség a létrehozására. A magasan a város felett, festői környezetben elhelyezkedő, 300 beteg fogadására alkalmas intézményt 1963-ban adták át. 1977-ben megszűnt a szakkórház önállósága, és a megyei kórházhoz csatolták. (A rendszerváltás után megváltozott a funkciója, 2007 óta az épület üresen áll.)[21]

Az 1980-as évek második felében már egyre több gonddal küszködött a pécsi gazdaság. Az évtized végén jelentős munkanélküliség is kialakult a városban, amelynek lakossága csökkenésnek indult. Ezzel egy időben egyre nagyobb számban költöztek ki a felső középréteg tagjai a város külső övezeteibe; ugyanakkor a gondolkodás megváltozása is hozzájárult a zöldövezetek felé való orientációhoz. A tehetősebb belvárosi lakosság egy része a mecseki dombokra költözött, bár vállalkozásaival továbbra is a belső területekhez kötődött. 1980–2018 között Pécs lakossága a korábbi 170 ezerről mintegy 145 ezer főre csökkent. Ennek okai között egyaránt szerepel a szuburbanizáció, a gazdaság nehéz helyzete, a munkanélküliség, a perspektíva hiánya, s főleg az utóbbi évtizedben a külföldre vagy Budapestre való elvándorlás. A vizsgált célterület gazdasága is átalakult a rendszerváltás után. A kesztyűgyárat privatizálták, majd az addigi egységes céget sok apró darabra bontották, amivel

gyakorlatilag megszűnt a 130 éves kesztyűgyártás gyári jellege. A városképi jelentőségű kesztyűgyári volt irodaház a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara kezébe került. A célterület keleti szélén pár éves vajúdás után megszűnt a Mecseki Szénbányák, a Pécsbányatelep mellett élő munkások elvesztették állásukat. A Gyükés és Pécsbányatelep határán lévő Karolina-külfejtésben még 2004-ig folyt a munka, de akkor felhagytak vele, hatalmas tájsebet hagyva maguk mögött. (Végül is különböző pénzügyi és egyéb nehézségek miatt csak 2018-ban indult meg a hét évre tervezett rekultiváció.)[22]

Ezzel párhuzamosan viszont kétségtelen, hogy a szolgáltató szektor nagyon sok eleme újult meg, avagy épült ki a célterületen. A 2010. évi Európai Kulturális Főváros program keretében megújították a Tettye teret, valamint kiépítették a hozzá tartozó sétányokat. A felújított és megnövelt területű állatkert 2016 tavasza óta várja a látogatókat. Felújították a havihegyi kápolnát, valamint a pálos templomot. Több éves program keretében folyik a közművesítés. Nagyon jelentős lépés történt a turizmus és a vendéglátás terén: már számos magas színvonalon működő étterem található a térségben (Susogó, Bagolyvár, Tettye, Tüke stb.). A magánegészségügy kiépülése is megérintette a területet, amelyek között nagy szerephez jutnak mind a klinikai jellegű, mind a kisebb gyógyítóházak. 1991-től működik a Hotel Mediterrán, ugyanakkor a Kikelet működtetése kicsit ciklikus maradt. Készültek már városi tervek a Misina-tető fejlesztésére is. Folytatódott a tehetős réteg kiköltözése: a Mecsekoldal városrészben a diplomások aránya mintegy 40%; ugyanakkor megmaradt a városrész fiatalos jellege.

2. A HELYI KULTURÁLIS ÉS SZELLEMI ÉLET SAJÁTOSSÁGAI

Közép-Mecsek városrész közvetlenül a Belvárostól, a belső városrészektől északra, északkeletre terül el. Ha tömören szeretnénk jellemezni, akkor ez ***a víz és hegy városrésze***.

Egy város létrejöttéhez szükség van a ***víz jelenlétére***. Ennek nyomait Pécs esetében ebben a városrészben érhetjük tetten. A terület három völgyrendszer köré összpontosul. A nyugati területen a városfaltól és az északi városkaputól – vaskapu – északra, a jelenlegi Hunyadi út vonalában található Petrezselyem-völgy , mely forrásai már a rómaiak idejétől a város ivóvízellátásában játszottak kulcsszerepet. A másik völgy, mely a Tettye fennsíkján eredő bővízű karsztforrás vizét vezette el, a Tettye-patak völgye – vagy ahogy a középkorban nevezték, Malom-séd – a fejlett kézművesipar kialakulásához adta meg a feltételeket. A szénvagyon felfedezéséig, majd az elektromosság elterjedéséig a patak vize biztosította a legfőbb energiaforrást, mely malmokat hajtott, de éltette a tímárműhelyeket és a serfőzdéket is.

A harmadik, keleti patak a Kantavár alatti forrásból ered, illetve másik főbb ága a Gyükés és Kispiricsizma alatt eredő Szamárkút. Ez a patak, melyet ma Rigóder-patak néven ismerünk, a szén feltárásában segítette az embert. Az első széntelepeket a patak medrében, a Lámpás-völgyben és az Istenáldása-völgyben találták meg.

4. A Tettye városrész a 40-es években

5. A városrész műholdfelvétele

Ha völgyek vannak, akkor hegynek is kell lennie. A város határain belül húzódó hegyvonulatot már a középkorban ***Mecseknek*** nevezték. A helyi emberek manapság is azt mondják, hogy *„felmegyek a Mecsekre”*, ami a város fölé magasodó hegyvonulatra vonatkozik. A Mecsek név eredete, jelentése a régmúlt homályába vész, egyes vélemények szerint talán a Miklós személynév régies, kicsinyítőképzős alakjához lehet köze. A Mecsek fontos tényező volt a város létrejöttében és ma is óriási hatása van a városra. A legkézenfekvőbb hatása a helyi klímával kapcsolatban jelentkezik. A hegy északról védi a várost, megfogja az északi szeleket. A kiemelkedő hegytömbök miatt a hegyvidéki területen magasabb az éves csapadékösszeg, emellett nyáron fokozott a zivatarok és a jégeső kialakulásának esélye, ezért a térségben hagyományai vannak a jégesőelhárításnak. 1976-1990 között Baranya megye középső, kb. 150 000 ha területén rakétás ***jégesőelhárítási rendszer*** (Baranya megyei Rakétás Jégesőelhárító Egység) működött, melynek bázisa a várostól keletre eső Hármashegyen volt. A NEFELA Dél-magyarországi Jégesőelhárítási Egyesülés 1991-ben szerveződött újra Baranya, Somogy és Tolna megyében.

A kedvező klíma lehetővé tette a szőlőtermesztést és így már a város római korszakában megjelent a borkészítés, mely a középkori város gazdagságának egyik alapját biztosította. A város már az ókorban és a középkorban is kereskedelmi útvonalak metszéspontjában helyezkedett el. Másrészről mint püspöki székvárosként, püspöki birtokközponként ide került az egyházi birtokokról a szőlő, a városban dolgozták fel, majd a belváros alatti pincerendszerben tárolták az elkészült borokat. A törökök hódításait és az azt követő zűrzavaros háborús időket a bortermelés is megsínylette, de a borkultúra nem tűnt el. A 18., de még inkább a 19. században a baranyai bor egyre népszerűbbé vált, s a borkereskedelem jót tett a városi bevételeknek is. E század közepétől itt termelték a pécsi pezsgőgyártás alapborait is, mivel 1859-ben Littke Lőrinc a belvárosi pincerendszerre is alapozva létrehozta a Littke pezsgőgyárat, amely az első pezsgőgyár volt a mai Magyarország területén. Ez megalapozta a városban a pezsgőgyártás tradícióját, melynek története a közelmúltig követhető az országszerte híres „Cezar” pezsgők révén. A szőlőtermesztésnek olyan régi hagyományai voltak a településen, hogy akinek nem volt szőleje a hegyen, az csak nagy hátránnyal tudott

részt venni a város társadalmi életében, nem számított „tükének", lokálpatrióta polgárnak, mivel szinte minden iparosnak, kereskedőnek, de még a munkásoknak is volt egy szőlője valamelyik városi szőlőhegyen. A török időkben meghonosított kadarka uralmát az illatos, zamatos, fűszeres fehér borok váltották fel. Próbálkoztak itt a tokajihoz hasonló kései szüretelésű fehér borok készítésével is, de nem számoltak azzal, hogy a szubmediterrán klíma nem kedvez az aszúképződésnek. A szőlők a Pannon borrégió Pécsi borvidékéhez tartoznak, ahol manapság leginkább a kistermelés jellemző.

Igazi helyi különlegesség és így a 2013-ban életre hívott Pécsi Értéktár Bizottság is javasolta a helyi értékek közé venni ***a pécsi cirfandlit és a helyi borkultúrát.***

A Cirfandli szőlő az 1850-es években, tehát még a filoxéra-vész előtt, a Bécstől délre fekvő ausztriai Gumpoldskirchenből, a pécsi káptalan kezdeményezésére került Pécsre, más fajtákkal együtt. A pécsi káptalan néhány illatosabb bort adó szőlőfajtával bővíteni akarta a helyi szőlő-, illetve borkínálatot. Ez a szőlőfajta Pécsett a Mecsek napsütötte, szélcsendes lankáin találta meg azokat az éghajlati feltételeket és kedvező talajviszonyokat, ahol a legjobban kibontakoztathatta a benne rejlő értékeket. Ilyen, számára kedvező hely nem sok van a világon, mindössze kettő: Gumpoldskirchen környéke és a Pécsi borvidék. Nemcsak a termőhelyben válogatós ez a fajta, hanem minden másban is, pl. az évjáratokban és a „szőlősgazdában" is. Nem minden évjárat megfelelő számára, rosszabb évjáratban nem hoz megfelelő minőséget, ha a gazdája nem megfelelő tudással, tapasztalattal, türelemmel fog hozzá a termesztéséhez, nem lesz sikerélménye ezzel a fajtával. Ha azonban minden körülmény jól alakul számára, csodálatos, magas minőségű bor készülhet belőle, amely hosszan tartó élményt nyújt a kóstolójának.

A Cirfandli az 1920-as, 30-as években vált igazán ismertté, akkortájt a pécsi iparosok, nagypolgárok a város fölötti hegyoldalakon lévő, viszonylag nagy területű szőlőiből került a város éttermeibe, kocsmáiba. Országosan is megismerték, fogyasztották, de a kisebb termelők kertjeiben is általánossá vált a termesztése. A háború után a jelentősebb méretű szőlőket államosították, felszabdalták, beépítették, így lassan szinte teljesen eltűnt a környékről, és mivel a nagyüzemi termelést sem bírta, a nagy gazdaságok sem foglalkoztak vele. A rendszerváltás idejére mindösszesen egy hektárnyi terület, ha maradt, ez is nagyobb részt a Szőlészeti és Borászati Kutatóntézet kezelésében. Innen indult újra a fajta. Néhány, a Cirfandli értékeit ismerő gazda az akkori önkormányzat segítségével Cirfandli-telepítésbe kezdett. A világon közel 80 hektár létezik az említett fajtából, melyből 20 hektár a Pécsi borvidéken található. A Cirfandli az említett okok miatt soha nem válik tömegbort adó fajtává, ez mindig egy a borvidék és a termelő borászat értékeit megjelenítő kuriózum marad, így alkalmas és érdemes arra, hogy a borvidéknek nevet adó város zászlós borának és elismerésre méltó értékének tekintse.

A hegy másik kincse a kő. A várossal szomszédos hegyvidéken már a rómaiak is bányászták ***a jó minőségű mészkövet*** (pl. a Tettyén), melyet elsősorban építkezéseikhez használtak fel. A kőfejtés a középkorban is folytatódott, a felsőgyükési részen több középkori és újkori kőfejtő nyomait is megtalálhatjuk. A terület domborzati viszonyai rányomták a bélyegüket a város középkorban kialakult girbegurba, keskeny utcákból álló utcahálózatára, mely legszembetűnőbben a Tettye városrészben érhető tetten. A város legtöbb utcája valamilyen irányban lejt, ez elmondható a főtérről is (Széchenyi tér), de még a város legnagyobb bevásárlóközpontjáról is (Árkád), némelyik hegyre vezető utca meredeksége pedig rendkívüli.

A Közép-Mecsek városrésznek ***nincs*** egy kimondott ***központja***, a terület közel esik a belvároshoz, ezért a legtöbb városi funkció

Ezeknek az adottságoknak az emberekre gyakorolt hatásáról több városi legenda is született: az egyik szerint a pécsi tüke embert idegen városokban is könnyű felismerni, ha a szembejövő nem a járdát használja, hanem szabadon közlekedik az úttesten, még ha széles járda is áll rendelkezésére, akkor nagy eséllyel pécsi emberrel találkoztunk és nyugodtan üdvözölhetjük mint földit. Ugyanis a pécsi ember megszokta, hogy a keskeny utcákban nincs járda, vagy nagyon keskeny, ezért inkább az úttestet használja. A másik legenda a pécsi lányok formás lábai és a domborzati viszonyok között lát egyértelmű összefüggést. A motorizáció fejlődése mindkét legenda ellen hat, de a jó megfigyelő még manapság is találhat bizonyítékokat a legendák valóságtartalmának megragadásához.

gyenge, vagy nem érhető el, mivel a belvárosban sok minden megtalálható. A városrészben nincs nagyobb kereskedelmi egység, elszórtan találhatók benne kisboltok, nincs kulturális intézménye, a határain belül a közoktatást egy iskola és három óvoda képviseli. A városrészen belüli csomópontokat legkönnyebben a templomokon keresztül lehet megtalálni. A templomok a múltban és jelenleg is találkozási pontot jelentenek a helyben élőknek. A városrésznek csak a déli része lakott, a nagyobbik, északi része a Mecsek nagy kiterjedésű védett erdőségeit rejti. A déli rész lakóövezetei több alegységre bomlanak, melyek társadalmi, gazdasági, nemzetiségi és kulturális adottságait villantjuk fel a következő oldalakon.

MECSEKOLDAL

Nagy presztízzsel rendelkező lakóövezet az északi városfal felett, a Közép-Mecsek városrész nyugati részén, ez a régi Petrezselyem-völgy területe. A keletre eső tettyei résztől a Kálvária-domb választja el. A területen főleg családi házak találhatók, de 3-4 emeletes társasházakkal és reprezentatív villaépületekkel is szembetalálkozhatunk.

6. A Mecsekoldal házai

Pécs különleges város a magyar modern építészet szempontjából, ugyanis a dessaui Bauhaus iskola két tagja, Forbát Alfréd és Molnár Farkas is pécsi származású volt. Talán emiatt is található minden más magyar vidéki nagyvárosnál több Bauhaus-épület a városban, többségük az 1930-as években épült. Ezek közül a legtöbb társasház, de szép számmal vannak középületek, templomok és villák is. A város mecsekoldali területén több emblematikus, a Bauhaus hatását mutató villaépület készült. 2013 óta vezetett túrák keretében ismerheti meg az érdeklődő a város egyes szűkebb területén található Bauhaus-épületeket és történetüket. Sajnos épp ezen a részen ingatlanfejlesztés áldozata lett egy Forbát Alfréd által tervezett villaépület. A Pécsi Értéktár Bizottság javaslatára a pécsi ***Bauhaus-mozgalom pécsi alkotóinak munkássága*** is bekerült a városi értéktárba, így a jövőben ez az örökség is nagyobb becsben lesz tartva a városban.

A Bauhaus a 20. század első felének legjelentősebb művészeti intézménye volt, mely alapításának százéves jubileuma éppen 2019-re esik. A konstruktív törekvések központja és gyűjtőhelye, amely a nevelési módszerek és az alkotó művészet megújítása révén vált kiemelkedő szerepűvé. Egyszerre küzdött a művészet eszméjének fenntartásáért és a művészet korszerű eszközeinek a megtalálásáért. A formaképzés problémáit új módszerrel közelítette meg, felismerte, hogy a formálás, az anyagok, az alakítási módok, a lehetőségek és a funkció, a rendeltetés követelményeinek megismeréséből, feltárásából fakad. Az anyagok ismeretével és az azokban rejlő lehetőségek kutatásával új művészeti eszközöket adott tanítványai kezébe.

A nemzetközi értékű Bauhaus-mozgalom Pécshez kötődő alkotói:
Breuer Lajos Marcell *(Marcel Breuer) – világhírű magyar építész, formatervező*
Forbát Alfréd *– építész, festő*
Stefán Henrik *– freskófestő*
Molnár Farkas *– építész, festő, grafikus*
Johan Hugo *– festő*

7. A Kikelet szálló Bauhaus ihlette épülete

8. A Pálosok temploma

A Bauhaus-mozgalom szerteágazó pécsi szálainak feltérképezéséhez éppen az Európa Kulturális Fővárosa programsorozat egyik kiemelkedő programja adott lökést. A Bauhaus-mozgalom magyar vonatkozásait bemutató kiállítás az építészettől kezdve a bútortervezésen át a szőnyegszövésig, a kísérleti színházi elgondolásokban való részvételig átfogó képet nyújtott arról, miként hatottak az iskolára a magyarok, köztük Breuer Marcell, Forbát Alfréd, Molnár Farkas, Weininger Andor, Sebők István és Moholy-Nagy László.

A Mecsekoldal temploma, a „Pálosok" is a modernizmus és a Bauhaus jegyében született. A pálos templom a modern magyar építészet egyik legszebb alkotása. Nemcsak építészeti elvei, technikai megoldásai, hanem a keresztény liturgiával fenntartott, azt szolgáló adottságai miatt is. A dél felől felkúszó Hunyadi út hegyre emelkedő utolsó kanyarjától meghatározó a templom látványa. Tömegével, a hozzá lazán kapcsolódó tornyával a környék szervező erejévé vált. Sokat idézett, fényképezett alkotás, amely az élő egyházi életnek is jelentős központja. A templom pálos szerzetesek számára épült 1937-ben és jelenleg itt működik a ***Magyar Pálos Rend*** központja, Pécs a Tartományfőnöki Hivatal székhelye. A belvárosban található Lyceum-templom is a rendhez tartozik. A Magyar Pálos Rend szintén bekerült a Pécsi Értéktárba.

Pécs és a Magyar Pálos Rend közel 800 évszázados kapcsolatát az elmúlt évtized kiemelkedő pécsi pálos vonatkozású eseményei is gazdagították.

2008-ban Pécsett tartották meg a Pálos Rendtörténeti Konferenciát, mely a pálos épített örökség feltárásának, megóvásának és bemutathatóságának a kérdéskörét vizsgálta.

A pálos rend az egyetlen magyar alapítású és máig létező férfi szerzetesrend. Bertalan, pécsi püspök a Mecsekben, a Patacs fölötti hegyen, 1225-ben monostort emeltetett a környék remetéi számára, akik a püspök joghatósága alatt jámbor életet éltek, s később csatlakoztak Boldog Özséb közösségéhez. Özséb 1246-ban esztergomi kanonokként úgy döntött, hogy remeteségbe vonul a Pilis hegyeibe. Itt látomásban részesült: szélvihar támadt, mint pünkösdkor, de a fák nem mozdultak, szerteszét, lángnyelveket látott melyek egyetlen nagy lánggá egyesültek. Miután megfejtette e látomást, rájött, hogy neki kell összegyűjtenie a szétszórt remetéket. S így épített a mai Kesztölc falu közelében, a Szent Kereszt tiszteletére monostort és egy templomot. Az új rend védőszentjévé Remete Szent Pált választotta. A Szentszék 1308-ban engedélyezte számukra az ágostonos regulát, és pápai jogú renddé nyilvánította a pálosokat. A rend ezután egészen a török megszállásig töretlenül fejlődött. A 15. századra az országban mintegy 900 pálos élt, a világon pedig 8 provinciában kb. 300 kolostoruk volt. Buda felszabadulását (1686) követően a pálos rend ismét fejlődésnek indult, virágzását II. József 1786-os feloszlató rendelete törte derékba, amely után csak Lengyelországban maradhatott fenn, jelenleg is a rend központja a lengyelországi Mária-kegyhely Częstochowa. A pálosoknak a rend megszüntetése után 150 évig nem sikerült újratelepedniük Magyarországon, csak 1934-ben nyílt lehetőség a hazatelepülésre. A rend kibontakozását azonban megakadályozta, hogy a kommunista államhatalom 1950-ben betiltotta a szerzetesrendeket. Ekkor 38 volt a pálos szerzetesek száma hazánkban, ők szinte kivétel nélkül mindnyájan súlyos üldöztetést szenvedtek a diktatúra éveiben. A rendszerváltozás után 4 kolostorban indulhatott meg ismét a pálos élet Pécsett, Budapesten, Márianosztrán és Petőfiszálláson. Az újraindulás után negyedszázaddal, 2014 januárja óta az erdélyi Hargitafürdőn is pálos szerzetesek telepedtek meg. Napjainkban hazánkon kívül 13 országban 75 rendházban kb. 550 szerzetes él.

2010 áprilisában a Pécsi Harmadik Színházban is előadták az Asperges me…, Pálos évszázadok a magyar történelem tükrében című műsort, mely felidézte a rend történetének néhány fontos epizódját és alakját Esztergomi Boldog Özsébtől a közelmúlt időszakáig.

2014 októberétől 2015 februárjáig nagyszabású interaktív kiállítás nyílt a pécsi Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtárában, Pálosaink, a fehér barátok címmel az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és a Magyar Pálos Rend közös rendezésében, melyhez támogatásával Pécs városa is hozzájárult. A pálosok 80 évvel ezelőtti visszatelepüléséhez és a rend 25 évvel ezelőtti újraindulásához kapcsolódó rendtörténeti, művelődéstörténeti, kultúrtörténeti, multimédiás kiállítás egynapos rendtörténeti tudományos konferenciával zárult a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2015 februárjában. A konferenciáról tanulmánykötet készült Pálosaink és Pécs címmel.

2018. június 9-én Pécs városa adott otthont a Pálos Települések VII. Találkozójának. A minden évben más-más településen megrendezett programot a pálos rend és a pálos múlttal rendelkező települések polgármesterei 2010-ben indították útjára hagyományteremtő jelleggel, a közös múlt megismerése és ápolása, valamint a kapcsolatok mélyítése és a közös célkitűzések megfogalmazása érdekében.

1989-től, a rend újraindulásától napjainkig a pálosok széles körű lelkipásztori munkát folytatnak Pécsett két helyen, előbb a Pálos (Szent Imre), majd 1997-től a Lyceum templomban is. 1996-ban a Pálos templomban megalakult a Pálos Baráti Kör, melynek célja, hogy összefogja a pálos lelkiséghez kapcsolódni kívánó világi személyeket. A Pálos Baráti Kör küldetése a hivatásuk ébresztése is, valamint a hívek széles körben történő bevonása a pálos lelkiségbe és a pálos templomok életébe. A rend szorosan kapcsolódik a magyar keresztény kultúrához, ezért a Pálos Baráti Kör feladata ennek ápolása

is. A havonkénti találkozók alkalmával megtartott előadások ezt a célkitűzést szolgálják.

A pécsi Pálos templom és a Lyceum templom több helyi keresztény közösségnek is otthont ad. Ezek többek közt a pécsi Gesztenyési közösség, mely minden vasárnap közös szentmisét tart a Pálos templomban; a Magyar Kolping Szövetség és a Házas Hétvége mozgalom, a Szent Egyed Közösség, a Mária Légió, a Rózsafüzér Társulat, a Schola Sancti Pauli, a Lyceum templom kórusa, a ministránsok közösségei, valamint több más közösség, imacsoport, amelyek a két pécsi pálos templom valamelyikében tartják összejöveteleiket. 2017 nyarán a pálos rend – mint magyar alapítású szerzetesrend – lelkisége, magyarországi történelmi és kulturális öröksége a Hungarikum Bizottság döntésével bekerült a Magyar Értéktárba és megkapta a kiemelkedő nemzeti érték címet.

A terület másik valláshoz kötődő helye a ***Kálvária-domb***, tetején a Kálvária kápolnával. A pécsi Kálváriáról 1272-ből származnak az első feljegyzések, bár a helyet ekkor Bertalan-hegy néven tartották számon. A 13. században itt állt a Corpus Christi-kápolna, amelynek a helyére épültek a 18. században a jezsuiták Krisztus szenvedését ábrázoló stációi. A dombot 1701-ben fallal vették körül és megépítették a barokk kaput, amely a mai lépcsősor tetején áll. A jezsuita rend széthullása után a Kálvária a városi plébánia gondozásába került. A kápolna 1814-ben épült fel, ez az egyik legkorábban létesült klasszicista stílusú hazai körtemplom. A Kálvária kápolnát, amelynek belső terét a Szent Kereszt-oltár díszíti, egy pécsi takács, Ábel József építtette. Ábel József sírja ma a két stációsor közt található. Az 1800-as években többször is újjáépítették a Kálváriát, a korábbi tíz stáció ekkor tizenkettőre bővült, és kialakították a Szentsír-barlangot a halott Krisztus szobrával. A 19. század vége felé az újabb felújítás során még kettővel gyarapodott a stációk száma, és az addigi homokkő domborművek helyére öntöttvas domborművek kerültek. A második világháború után megrongálták a Kálváriát, az épület és a stációk pusztulásnak indultak. 1990-ben jött létre a Pécsi Kálvária Alapítvány, amely munkájának is az eredménye, hogy 1994-re teljes egészében fel lett újítva a Kálvária kápolna és a környezete. Maga a domb 1995 óta helyi jelentőségű védett természeti terület. 2012-ben a kálvária kerítésének keleti és északi oldalán beton pihenőkkel, padokkal sétautat építettek ki. A sétaút végén, a Nyolc Boldogság Teraszáról kiváló rálátás nyílik a városra. Maga a Kálvária az év nagy részében el van zárva, a nagyböjti és húsvéti időszakban a hely átalakul liturgikus térré, melynek legfontosabb eseménye a nagypénteki keresztút-járás. A húsvéti hagyományokhoz kapcsolódik a ***Pécsi Értéktárba szintén felvett Hímestojás-Mintakincstár és Mosonyi Csabáné népi iparművész munkássága***, aki Pécsett született, és kékesdi származású nagymamájától tanulta meg a hagyományos tojásdíszítési módot, valamint a mintakincset. Ötven éve írja a tojásokat, tanítja a viasszal való tojásírás technikáját. Összegyűjtötte a Kárpát-medence írott tojásainak mintakincsét, de nem papíron őrzi, hanem azok mindegyikét a valóságban is megalkotta, ezzel létrehozva az országosan egyedülálló Hímestojás-Mintakincstárat mint gyűjteményt. Évente kiállításokon mutatkozik be, hogy népszerűsítse a hímes tojást, és élve tartsa a hagyományt. 10 éve a tojásíró népi iparművész megtisztelő cím birtokosa. Tagja a Kaptár Egyesületnek. Alapító tagja és elnöke a Tojásdíszítők Egyesületének, mely országosan fogja össze a szakma jeles alkotóit. A Hímestojás-Mintakincstár több mint 2 200 darabból álló gyűjtemény, különböző mintájú, hagyományos technikával készült tojásokkal, amelynek minden darabja egyedi. A gyűjtemény létrehozását a 2010-es EKF-évre való felkészülés ihlette. Elhatározta, hogy amenynyiben megkapja a város e megtisztelő címet, úgy az évek számával megegyező hímes tojást készít. Ez 4 évnyi kitartó munkája során meg is valósult, amit 2010-ben egy attraktív kiállításon mutattak be a Dóm múzeumban. Azóta a Hímestojás-Mintakincstár folyamatosan gyarapszik a kézzel készített hímes tojásokkal.

A városrész legősibb lakóterülete, mely a városfaltól észak-keletre húzódik. Az előző városrésszel ellentétben apró házaival, girbegurba utcáival sokáig a város elhanyagolt területe volt, ahol sok elszegényedett család élt. A múlt század közepén városrendezés címén felmerült a teljes negyed lebontása, szanálása, amiből szerencsére nem lett semmi, egyedül az akkori kesztyűgyár irodaház-tornyának megépítése valósult meg. Mára sok régi ház új gazdára lelt és felújítva tekint a 21. századra. A Tabán-szerű, egyedi atmoszférájú városrész a művészek kedvelt területe, egyre több fiatal értelmiségi költözik ide, ami a városi viszonylatban még mindig alacsonyabbnak tekinthető ingatlanáraknak is köszönhető, mivel még sok felújítandó régi épület található itt.

A rómaiak idején a Tettye kívül esett az ókori Sopianae és a középkori városfallal körülvett város területén is. Vizét nem vezették be a városba, mivel vezetékeit a víz jelentős mésztartalma eldugította volna. Inkább engedték a patakot a város mellett folyni. Azonban a kedvező lehetőségek miatt már az ókorban építettek malmokat a völgytalpon. Maradványaikat az újkori bányászat során teljesen elbontották. A római korban a kőbányákban triász mészkövet bányásztak. Ásatásokon előkerült leletek alapján a népvándorlás korában avarok, szlávok és magyarok is megfordultak a területen. A városhoz ugyan szervesen nem kapcsolódó, főleg gödörházakból álló lakóterület alakult ki a 11. századtól. A Mindszentek templomát a 12. században építették, de a középkorban az Ágoston rendnek is volt temploma és kolostora, melynek romjait az Ágoston-téren az ***Európa Kulturális Fővárosa 2010*** fejlesztései során tárták fel, konzerválták és tették bemutathatóvá. Ebben az időben a dominikánus apácáknak is működött egy kolostora a városnegyedben. A 15. században nagyobb arányú lett az ipari fejlődés, ekkor indult elsősorban a Tettye-patak bővizű forrásának köszönhetően látványos virágzásnak a Tettye utca, a Majorossy Imre utca, a Felsőmalom utca

9. A Tettye és a Havihegy

környéke. Ezt a területet „Malomszeg”-nek nevezték, mivel sorban itt húzódtak a korabeli gabonaőrlő-, lőpor-, papírmalmok, valamint a tímárok és tabakosok malmai. Jelentős céhük volt az aranyműveseknek, akik királyi megrendelésre is dolgoztak. Kiváló volt a pécsi ötvösök híre. 1505-1521 között Pécs jelentős reneszánsz püspöke, Szathmáry György nyaralót építtetett a terület fölött, a forrás melletti platón. Pécs eleste után azonban a török dervisrend kapott helyet a reneszánsz villában. A kolostorként működő épület keleti szárnya mellé egy tornyot építtettek, mely őrtoronyként és minaretként is szolgált. A 17. század végén Boszniából katolikus bosnyákok érkeztek ebbe a városrészbe, meghatározva ezáltal annak jövőbeli arculatát és történelmét. A romos állapotban lévő derviskolostor a 18. század elején a pécsi káptalanhoz került, a 19. század elején pedig végleges pusztulásnak indult. Követi 1847-1848-ban elhordták, díszeit letördelték. Maradványait 1904-ben konzerválták, és a Tettye azóta is a pécsiek egyik legkedveltebb kirándulóhelye, számos városi rendezvény színhelye. 1852-ben a Tettye-patak mellett 23 vízimalom és kalló állt. A városrész alsó részén a víz energiáját ekkoriban is kézművesek (vargák, tímárok, tabakosok) használták munkájukhoz. 1892-ben megépült a Tettye-vízmű, és a terjeszkedő város miatt szabályozták és a föld alá vitték a patakot.

Pécs különböző utak, vallások és népek találkozási pontján fekvő kétezer éves város, ***sokszínű kultúrával***, gasztronómiával, ahol egymásra és egymás mellé épült a római kor, a középkor, a török hódoltság, majd a polgárosodás számos, ma is látható emléke. Pécs nemzetiségi hagyományokra építő, fiatalos, izgalmas, élettel teli közterek, a kulturális örökség és a kulturális újítás városa: sok száz évre visszatekintő és az együttélésből merítő művészeti innováció helyszíne. A múltban latin, török, német, horvát, szerb, bolgár, magyar kulturális rétegek rakódtak itt egymásra, ma a város a magyarországi német, horvát és roma kultúra legfontosabb helyszíne. Pécs kulturális kapuváros, amely nyitott a Balkán felé, ahhoz ezer szállal kötődő, pezsgő központ. A megyeszékhely kulturális jellemzőit a település különböző elnevezései is mutatják: Pécs (horvátul Pečuh, németül Fünfkirchen, szerbül Печуј, Pečuj, törökül Peçuy, a középkorban latinul Quinque Ecclesiae, az ókorban latinul Sopianae). A város a török kiűzése utáni időkben, a Rákóczi-féle szabadságharc idején a rácdúlások hatására majdnem elnéptelenedett, a visszatérő magyarok mellé délszlávok, német kereskedők, iparosok, katonák érkeztek, akik otthonra találtak itt. Ekkorra alakul ki a Pécs polgárságát alkotó „három nemzet”: a belvárosban a „Natio Germanica”, a Budai külvárosban a „Natio Croatica” és a szigeti külvárosban a „Natio Hungarica”. A délszláv eredetű lakosság különösen a Tettye városnegyedben volt nagyszámban jelen. A városi szóhasználatban ***bosnyáknak*** nevezett népcsoport római katolikus vallású volt. A mai Magyarország területén élő ***különböző horvát népcsoportok*** eredete a török időkre nyúlik vissza, de a Dráva mentén már az Árpád-korban is éltek. A Pécsi Püspökség területe délen egészen lenyúlt a Száva folyóig, így nagy számú délszláv lakosság is élt a püspök joghatósága alatt, ezért az Árpád-korban is számolhatunk délszláv eredetű lakossággal a püspöki székvárosban is. A mohácsi csatát követő évszázad során a délszláv nyelvterület legkülönbözőbb vidékeiről húzódtak fel a horvátok és a szerbek Magyarország hódoltság alatt álló, a háborúk során részben elnéptelenedett területeire. A Zrínyiek, a Batthyányiak horvát területeikről költöztették át a jobbágyaikat. Az ország török felszabadítása után tervszerű telepítéseket is végrehajtottak főleg Habsburg irányítással.

Napjainkban Pécsett több ezer horvát származású ember él a városban, ezért is színes és sokrétű a településen a horvát kultúra megjelenési formája: az óvodától egészen a gimnáziumig bezárólag működik horvát nyelvű oktatás, horvát nemzetiségi nyelvi tanszék fogadja a hallgatókat a Pécsi Tudományegyetemen, van horvát nyelvű rádióadás, könyvtár, újság, és itt működik az állandó Pécsi Horvát Színház.

Bár a ***Pécsi Horvát Színházat*** a belváros fogadta be, története Vidákovics Antal nevéhez fűződik és talán akkor kezdődött, amikor 1989-ben a tettyei romok között épített színpadon felállítottak egy hatalmas, frissen kivágott fát: „életfát", amelynek ágain, a magasban foglalt helyet a zenekar, s járták a kólót Miroslav Krleža: Szentistvánnapi búcsú című drámájának előadásán. A művet horvátul és magyarul, horvát, illetve magyar anyanyelvű színészek, táncosok és zenészek adták elő. Ők játszották, énekelték és táncolták el a fájdalmat, a víziót, ahogy Krleža a nemzetiségek életét látta a háború előtti pillanatban. A darabot bemutatták a jóval tágasabb Káptalan utcai szabadtéri színpadon is, majd 1991-ben, közvetlenül a délszláv háború kirobbanása előtt a 140 fős társulat Splitben, a Horvát Dráma Fesztiválján vendégszerepelt vele. A siker nyilvánvalóvá tette az igényt a horvát nyelvű színjátszásra. Az akkor működő Pécsi Nyári Színház és Pécsi Kisszínház tagozata lett a Pécsi Horvát Színház, amely 1992-ben ünnepélyes keretek között mutatkozott be Budapesten a Várszínházban. A Pécsi Horvát Színház az anyanyelv ápolásán túl a kulturális centrum szerepét is igyekszik felvállalni, ezért lehetőséget nyújt olyan rendezvények számára (pl. a Ring c. sorozat), amelyekben találkozni lehet Magyarország és Horvátország jeles személyiségeivel. Az alapítás után mintegy 30 évvel adták át a Pécsi Horvát Színház új, modern, korszerű, szép belvárosi teátrumát. A színház hivatalos és ünnepélyes átadására 2018. április 19-én került sor.

A horvátok rendezvényeit gyarapítja, hogy vasárnaponként rendszeres horvát nyelvű katolikus istentiszteleteket is tartanak. Pécsett horvát nemzetiségi önkormányzat is működik, ahogyan számos baranyai településen is.

A ***Vizin Zenekar*** uránvárosi székhellyel alakult1981-ben, a bunyevác-horvát származású Vizin Antal vezetésével. Az elmúlt több mint 35 évben az együttesben muzsikusok három generációja váltotta egymást, míg 2007-ben a zenekar legfiatalabb generációja és a Jasen Trio meg nem alakította a Vizin Kulturális Egyesületet. 2017 év végén ünnepelte a szervezet barátaival együtt 10 éves fennállását. A jubileumi ünnepséget a pécsi Kodály Központban, a hagyományos horvát karácsonyi koncert keretében tartották. A közös munka során elsősorban a hazai horvát és szerb néprajzi gyűjtések anyagát feldolgozva alakítják ki a repertoárjukat, de műsorukon megtalálhatók más balkáni népek (albán, bolgár, görög, macedón, román stb.) muzsikái is. Tevékenységük igen szerteágazó: felvállalták a pécsi August Šenoa Horvát Asszonykórus zenei kíséretét is, a Szélkiáltó és a Zengő együttes mellett alapítói a Pécsi Folknapok Nemzetközi Népzenei Fesztiválnak. A zenekar számos különböző hazai és külföldi televízió- és rádiófelvétel, népzenei találkozó és fesztivál szereplője, több lemezt adtak ki az évek során. Eljutottak Európa országaiba, valamint az Egyesült Államokba is.

Belvárosi vonatkozású az ***August Šenoa Horvát Asszonykórus***, melyet a Pécsi Horvát Óvoda alkalmazottai alapítottak 1982-ben. Az ő vezetőjük és tanítójuk hosszú éveken át a baranyai horvátok körében jól ismert népzenekutató és kántortanító Matusek László volt. Az énekkarnak széles a repertoárja, elsődleges célja a magyarországi horvát etnikai csoportok – sokácok, bunyevácok, Dráva menti, Duna menti, Mura menti, gradistyei horvátok – népdalkincsének megőrzése és ápolása. A fellépések során minden kórustag a saját etnikai csoportjának a népviseletét ölti magára. A kórus rengeteg, a horvát nemzetiséghez kapcsolódó programon részt vesz hazánkban. Énekükkel lelkes közönségre találtak Horvátországban, Olaszországban és Finnországban is.

A ***Tanac Néptáncegyüttes*** 1988 októberében alakult, Sárosácz Mihály és Szávai József kezdeményezésére, a Pécs környéki horvát falvak fiataljaiból. Legfőbb célja a magyarországi horvátok néphagyományainak (elsősorban táncainak) gyűjtése, bemutatása és megőrzése, emellett a szomszédos országok népeinek táncait is műsorára tűzi, de Bartók művei alapján

August Šenoa (Zágráb, 1838. november 14. – Zágráb, 1881. december 13.) az első jelentős horvát regényíró. Jelentősége a horvát kultúrában talán azzal állítható párhuzamba, amit Jókai jelent a magyar irodalomban. Apja a csehországi német Alois Schönoa (1805–1878), 1830-ban költözött Zágrábba, anyja a budapesti szlovák Therese Rabacs (1813–1847). Az általános iskolát a horvát fővárosban, a középiskolát Pécsett, a ciszterciek gimnáziumában végezte. Prágában és Zágrábban jogot tanult, de jogi tanulmányait sohasem fejezte be. Rövid bécsi tartózkodás után visszatért a horvát fővárosba, ahol volt városi képviselő, különböző kiadványok szerkesztője, fordított németből, franciából, cseh nyelvről és angolból horvátra, írt drámákat és novellákat, mintegy tíz regényt és néhány verset. Šenoa nem csak a horvát Jókai, de Kazinczy is egyben. Talán neki is köszönhető, hogy a horvát nyelvújítás során, ha új szavak után kellett nézni, akkor a horvátok inkább a cseh nyelvhez fordultak segítségért.

készült tánckompozíciókat is bemutatott már. Szoros kapcsolatokat épített ki a falvakkal, tagságának nagy része ma is ott lakik és bejáróként érkezik Pécsre, a próbákra. Legnagyobb számú és legkedvesebb fellépései a hazai horvát kisebbség falvaiban vannak. Gyermek- és utánpótlás csoportjaiban, táncházaiban több százan táncoltak, tánctáboraiban, tánctanításain ugyancsak százak vettek részt. 1996-tól „Isten hozott, kedves vendég!" címmel nemzetközi horvát fesztivált rendez; hosszú évekig a pécsi Ifjúsági Ház adott próbahelyet és ruhatárat művészeti csoportjának, működésének további anyagi és szervezési kereteit 1993-tól a Tanac Kulturális Egyesület biztosítja, 2012-től próbahelye és ruhatára a Zsolnay Kulturális Negyedben van.

A ***Baranya Táncegyüttes*** 1967-ben alakult még a Pécsi Tanárképző Főiskola két néptánc együttesének összevonásával, azóta is megszakítások nélkül működik a Pécsi Tudományegyetem keretében, 1994-ben a táncegyüttes létrehozta civil szervezetét Baranya Kulturális Egyesület néven, ettől kezdve ez biztosítja a működés feltételeit. Az együttes a magyarországi horvát

10. Tettyei panoráma

néptánc tekintetében már nagyon hosszú ideje az ország egyik legismertebb tánccsoportja. Fellépéseivel az ország szinte összes horvátok lakta településére eljutottak. A horvát táncokon kívül természetesen magyar táncok is szerepelnek műsorukon, a repertoár harmadik részét a táncszínházi darabok képviselik.

A Tettye városnegyed a belvárossal való kapcsolatát az ***Ágoston tér*** biztosítja. A téren található római katolikus templom a Budai városrész plébániatemplomaként szolgál. A templom alapjait a török hódoltság idején épült bőrcserzők mecsetje adja, falaiban megfigyelhetők a szamárhátíves befalazott török-kori ablakok. A török kiűzése után, 1710-ben telepedtek vissza a városba az Ágoston rendi szerzetesek. A rendház a mai plébánia területén épült, a templomot a dzsámi maradványaiból húzták fel. A templom 1750-ben leégett. 1912-ben alakították át eklektikus stílusúvá. Az épület egyhajós, oltára a 18. századból származik, festményei nagyrészt az 1930-as években készültek. A templom Angster-orgonája 1889-ből származik. A 28 méteres toronyban három harang van, a nagyharang 1828-ban, a közép- és lélekharang 1929-ben készült.

2004 szeptembere óta játssza a templom toronyórája a bányászhimnusz dallamát. Azért szól, hogy emlékeztessen: Pécs 250 éven át bányaváros volt, amely ez idő alatt nagyrészt a bányászatból fejlődött, épült, gazdagodott. Az Ágoston tér volt sokáig a kapcsolat a város és a bányatelep között: innen vezetett kelet felé az első út a bányász kolóniákhoz, az itteni lakosok fuvarozták a városba a szenet, itt anyakönyvezték a kolónia lakóit és innen néhány száz méterre, a Mária utcából irányították sokáig a szénbányákat. Az Ágoston tér az elmúlt időszakban a bányászhagyományok ápolásának és a megemlékezés városi központjává vált a ***Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány*** kitartó munkájának eredményeként.

Az alapítvány 2001-ben kezdte meg működését. Célja a pécsi szén- és uránbányászati emlékek megőrzése, az ennek érdekében szükséges teendők kezdeményezése, megvalósításának szervezése, az anyagi és civil erőforrások biztosítása. Az alapítvány elmúlt éveinek leglátványosabb és mindenképpen legmaradandóbb alkotása a bányászati emlékhelyek – a valamikor működött bányák, kiszolgáló üzemek helyszíneinek – megjelölése, környezetük rendezése. A felmérések szerint a Mecsekben működött aknák és tárók 286 helyszínéből csak 95 alkalmas a megjelölésre. A helyszínen tehát nem kerülhet minden megszűnt bányaüzem megjelölésre. Ezért a hajdani 12 mecseki bányász falu (bányatelep) központjában helyezett el egy-egy olyan táblát az alapítvány, amelyen a település közigazgatási területén működött összes aknát, tárót feltüntették, azokat is, amelyeket a helyszínen nem jelöltek meg. Ennek a munkának az eredményeként 2006. szeptember 1-jén avatták fel Taubert László szobrászművész alkotását, a 4,5 m magas, 20 m^2 alapterületű, a Mecseki központi szén- és uránbányászat emlékművet. Az emlékművet állami és pályázati források nélkül, 43 jogi és másfélszáz magánszemély adakozásából hozták létre. 2010. május 27-30. között a pécsi EKF programsorozat keretében rendezték meg 2 000 főt meghaladó résztvevővel a 13. Európai Bányász – Kohász és a 8. Magyar Bányász – Kohász – Erdész Találkozót. Az országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Mecseki Szervezete és a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány közreműködésével a találkozó emlékére emléktábla készült, amelyet szintén az Ágoston téren, egy komlói andezitbányából származó kőtömbön helyeztek el. A pécsi kőszén- és a mecseki uránércbányászat függőleges aknáit bemutató emlékhelyet szintén a téren alakították ki 2016-ban. Az emléktábla-együttes első három tagja a pécsi kőszénbányászat 40 függőleges aknájának főbb jellemzőit – az aknák hosszát, az aknarakodók tengerszint feletti magasságát – foglalja össze. A mecseki uránércbányászat negyvenkét éves fennállása során 13 külszínre nyíló függőleges aknát mélyítettek, melyek fontosabb adatait, fényképét, elhelyezkedését szintén egy tábla

11. Bányász emlékhely

A Vince utcában több ipari műemléképület található. A Létra Közösségi Alkotóházban civil formában viszik tovább a művészetekhez, mesterségekhez közel álló tevékenységeket.

foglalja magába. 2017-ben összefoglaló táblákat alakítottak ki a mecseki szén- és uránérc-bányászatról, míg 2018-ban a pécsi koncepciós bányamérnökperről emlékeztek meg egy emléktábla elhelyezésével. 2019-ben a bányamentők emléktáblájának felállítására kerül sor a téren.

A tér belváros felé eső részén áll a volt ***Ágoston téri iskola*** impozáns épülete, mely építése idején a város legkorszerűbb iskolája volt. Az iskola 1885. július 31-én nyitotta meg kapuit Budai Külvárosi Elemi Népiskola néven. Jogelőd intézménye a Sörház Utcai Elemi Népiskola volt. Az ún. Budai városrészben már az 1830-as évektől tartott fenn elemi iskolát a római katolikus egyház. 1868-ban az országgyűlés törvényben szabályozta a magyar népoktatást (Eötvös-féle népiskolai törvény), amely minden 6-12 éves leány- és fiúgyermek tankötelezettségét előírta, meghatározta a népiskola működését, tantárgyait és kötelező óraszámát. A törvény országszerte új iskolák építését tette szükségessé. 1885-ben négy leány- és négy fiúosztály indult az intézményben. Az 1891/1892-es tanévtől az iskola 6 osztályossá bővült. A tanév a beiratkozások utáni napon ünnepélyes istentisztelettel kezdődött, majd az évet mise zárta. Az intézményt 1911-ben – számos pécsi iskolával együtt – államosították. A második világháború megzavarta az iskola életét, a tanítás szünetelt, az épületet katonai célokra használták. A berendezés nagy része megrongálódott vagy teljesen elpusztult. A háború befejeződése után az intézmény új nevet kapott: Ágoston Téri Állami Általános Fiú- és Leányiskola. Ezt később leegyszerűsítették Ágoston Téri Általános Iskolává. Az iskola 2007-ben megszűnt, 2010-től az épületben a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Baranya Megyei Vám- és Pénzügyőri Igazgatósága kapott helyet.

Elindulva felfelé a hajdani Tettye-patak völgyében, egy kisebb kiemelkedő dombon található a ***Mindenszentek temploma***. A templom Pécs városának egyik legrégebbi épülete, egyben a

legrégebbi temploma, melyet a 12. század során építettek, 1157-ben szentelték fel az akkori városfalon kívül, attól keletre. Elhelyezkedésének is köszönhető, hogy a török hódoltság alatt megmaradt a város egyetlen keresztény templomának, melyet a római katolikus, a református és az unitárius egyház is használt. Ebben az időben zajlott le a híres ***pécsi disputa***. Erre 1588. aug. 27-31. között került sor, ahol Válaszúti György pécsi unitárius lelkész és a Pécsett már korábban megkezdődött reformáció ottani híveinek felkérésére Skarica Máté ráckevei református lelkész hitvitája zajlott le. A templomot ekkoriban a katolikusok és az unitáriusok megosztva használták. A 18. század elején a székesegyház felújítása alatt püspöki székhely lett, 1740-ben építették át a homlokzatát és alakították ki a tornyát. A templom körül fallal kerített temető helyezkedik el, déli részén 18-19. századi sírokkal, északi részén barokk sírkövekkel. A temetőt 1832-ben szüntették meg. 1935-ben karmelita kolostort építettek az északi oldalához, mellyel közös fala is van. Ez eredetileg apácazárda volt, ma a Hittudományi Főiskola használja.

A templomtól délre, a környezetéből kitűnő, modern irodaépületben található a ***Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara***. A kiegyezést követően megindult Pécs városában is a gazdasági érdekszervezetek kialakulása. Először szakágak szerint az ipartársulások és -testületek jöttek létre, majd őket követte a két törvényhatóság – Pécs Szabad Királyi Város és Baranya Vármegye – kereskedői érdekvédelmi szervezeteinek kiépülése. Később már közös igényként lépett fel egy koordináló szervezet létrehozása, de a város és a vármegye gazdasági fejlettsége még nem állt azon a szinten, hogy kiválhasson a Soproni Kereskedelmi és Iparkamarából. Így első lépésként a helyi szervezetek csúcsszervét hozták létre Zsolnay Vilmos vezetésével 1875-ben. Ekkor tartotta alakuló közgyűlését a Pécsi Ipar és Kereskedelmi Társulat. Az évek múlásával egyre erőteljesebben fogalmazódott meg egy önálló kereskedelmi és iparkamara létrehozásának megvalósítása. Végül a kitartó szervezésnek köszönhetően a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1881-ban tartotta meg alakuló közgyűlését. Az 1994. XVI. törvény révén jöhetett létre a hajdani iparkamara teljes jogú utódszervezete, a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara. 2012-től az Országgyűlés újból bevezette a gazdasági társaságok vonatkozásában a kötelező kamarai tagságot. A kamara az érdekképviseleti munka mellett tanácsadási tevékenységet is végez, részt vesz nemzetközi projektekben, békéltető testületet működtet és a szakképzés területén is ellát feladatokat. A kamara több vállalkozói klaszter megalakításában és menedzselésében vett és vesz részt. A klaszter kialakításának előnye a résztvevő vállalkozások és egyéb szereplők képességeinek hálózatszerű összefogása, közös versenyképességük növelése. Mindezt költségcsökkentés mellett tudják megvalósítani, az együttműködésben rejlő lehetőségek kihasználásával. A cégek egymás közti tapasztalatcserék segítségével bővítik szaktudásukat, és bizalmi kapcsolatot alakítanak ki. A kamara két klaszter működésében vesz részt közvetlenül: a 2011-ben megalakult, jelenleg 28 tagvállalatot számláló Dél-Dunántúli Gépipari Klaszterében (DDGK), mely a régió legnagyobb ilyen jellegű szerveződése, mind árbevételét, mind a tagvállalatok nagyságát tekintve, valamint az Építőipari Technológiai Klaszterében, mely 2018 márciusában tizenöt cég együttműködésével jött létre. Emellett alapító tagként szerepet vállalt a Kreatív Ipari Klaszter, a Biotechnológiai Innovációs Bázis Klaszter működésében. Szorosan együttműködik az Alkalmazott Földtudományi Klaszterrel, illetve az Információmenedzsment Innovációs Klaszterrel is. A kamara épületében étterem és konferenciaterem is található, mely remek rendezvényhelyszín a városban. Itt leginkább gazdasági, innovációs és szakképzési témájú konferenciákat szerveznek.

A Mindenszentek templomától északra, a volt kesztyűgyári óvoda épületében működő ***Martyn Ferenc Alapfokú Művészeti Iskolát*** dr. Lantos Ferenc Kossuth-díjas festőművész, művésztanár és Apagyi Mária Weiner Leó-díjas zeneművésztanár alapította. Speciális művészet-

nevelési programot dolgoztak ki, amely több évtizedes kísérleti munkájukon alapul, és több mint 30 éve töretlenül és hatékonyan működik. A különböző művészeti és tudományterületek közötti közös gyökerekre épülő, átfogó pedagógiai program elsősorban a vizuális és a zenei területek együttes alapjainak a felkutatására irányul. Az 1986 óta zenei és vizuális képzést is nyújtó intézmény célja, hogy a tanítványok a két területen megvalósuló nevelés által kellő nyitottsággal és érzelmi telítettséggel gondolkodó, élni és dolgozni tudó felnőttekké váljanak. A pedagógiai programban mindkét tagozaton az interpretáció mellett kiemelkedő szerepet játszik a rögtönzés és a komponálás. Apagyi Mária: ZONGORÁLOM kreatív zongoratanulás kottakönyve a Pécsi Értéktár kulturális örökség kategóriájának eleme 2014 óta. „Apagyi Mária kottakönyve 1968 óta összegyűjtött zongoratanítási gyakorlatának összefoglaló eredménye, melyet három kötetben dolgozott fel. Mindhárom kötet hagyományosan zongoraiskolának is mondható, mégis gyökeresen eltér a szokványos zongoraiskolai kiadványoktól, mert több évtizedes gyakorlati tanítása során kialakult és megfogalmazódott benne a mélyben rejlő interdiszciplináris összefüggések felfedezésének az igénye, mely tanár és tanítvány számára egyaránt szélesebb látókört biztosít a zenei formák, a művészeti ágak, valamint a természetet működtető szerkezeti rendszerek között. Ezek a »felfedezések« alapvetően megváltoztatták a tanítás-tanuláshoz való viszonyt, a tanár és tanítvány közötti kapcsolattal együtt, és a tananyag hangsúlyainak a változtatásához is nagy mértékben hozzájárultak. Szemléletileg egyetemessé tették a tanulságokat, melyek a jövő, különösen a fiatalok generációjának egészséges szemléleti fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen. A kiadvány Apagyi Mária több évtizedes tanításának az eredménye és összefoglalása, melyen már generációk nőttek fel, és értek el hazai és nemzetközi sikereket. A kiadvány tehát Pécsről indult, és komoly hazai és nemzetközi sikereket ért el. Japánban mutatkozik iránta a legnagyobb igény, ott be akarják vezetni a japán zenei oktatásba, mondván, hogy náluk csak technikát tanítanak, ennek a kiadványnak pedig olyan filozófiája van, amely egyetemes értékűvé teszi, beleértve a »kék füzet«-nek nevezett kiegészítő tanulmányt is."[23]

Az alapítók által megfogalmazott pedagógiai programból vett idézet jól megvilágítja az iskola által felvállalt missziót:

"Általános és alapvető pedagógiai célunk: a világot összefüggéseiben felfogó, környezetéhez harmonikusan illeszkedő emberi minőség létrejöttének elősegítése, az oktatás és nevelés szerves egységére való törekvés. Így a szakmai ismereteket az életben előforduló problémákkal összekapcsolva kell tanítani, vagyis a teljes ember nevelésének segítéséről, jellemének pozitív formálásáról van szó, s ezzel együtt a magyarság, a hazaszeretet, nemzeti hitvallásunk, gyökereink és történelmi múltunk, nemzeti öntudatunk kérdése is előtérbe kerül. Fontos tehát tanítványaink szellemi fejlődésének gondozása, érzelmi életének, képzelőerejének, kreativitásának fejlesztése, értelmes gondolkodásra, felelősségteljes cselekedetekre szoktatása. Mind ezek szorosan összefüggnek erkölcsi és etikai kérdésekkel. A művészeti nevelés egyúttal a természeti világ megismerésének is sajátos eszköze, a benne létező rend a művészeti oktató-nevelő munka rendjét is meghatározza. A természettel és a világgal szinkronban lévő analóg folyamatok létrehozása az emberi élet egészséges létének feltétele. Tudjuk, hogy az emberi agynak két féltekéje van. Ha egészséges társadalmat akarunk építeni, mindkét agyféltekét egyenrangúan, egymással összefüggésben kell működtetni. Csak az ilyen tanítás minősül művészetnek is egyben.
Művészetpedagógiai céljaink: a fent említett célok érdekében a művészetet mint eszközt érthetővé és a mindennapi életben használhatóvá tenni a személyiség számára, a személyiséget képessé tenni adekvát művészi kifejezésre." [24]

12. A Pécsi Nyári Színház plakátja 1985-ből

Az alapító dr. Lantos Ferenc születésének 90. évfordulójára 2019-ben a művészre emlékezve nagyszabású kiállítások és programok szerveződtek városszerte.

A Tettye 4,5 hektáros park, mely a város legnagyobb közparkja, ma már teljes egészében zöldövezet és a kikapcsolódást szolgálja. A ***park*** akkor vált a pécsiek kedvelt kirándulóhelyévé, amikor a 19-20. század fordulóján egyre több nyaraló épült a településrészen és számos vendégló is megnyitotta a kapuját, ezekből egy még ma is üzemel és kedvelt helyszíne esküvőknek, illetve családi összejöveteleknek. A Mecsek déli lankáján, a város szélén található díszfákban gazdag közpark területén van a Tettye bővizű forrása, keletről a Havihegy szikláival keretezve. A vendéglő mellett kávézó, borterasz és nagy játszótér, focipálya szolgálja a különböző korosztályok kikapcsolódását. A Tettye a városlakók számára egy igazi találkozópontot jelent, helyi autóbuszjárattal jól megközelíthető, innen indul több kiépített és jelzett turistaút is a *„Mecsek rengetegei”* és csúcsai felé. A Tettyén szabadtéri kulturális eseményeket is szerveznek. A legnagyobb hagyománnyal a ***Pécsi Nyári Színház*** elindítása bír, melynek 0. évada a Tettyei Szabadtéri Színpadon volt 1977-ben, Offenbach Szép Heléna című operettjének frenetikus sikerű bemutatójával. A nyári színház a Tettye mellett a Káptalan utcai szabadtéri színpadon, majd később az Anna-udvarban egészen a kilencvenes évek elejéig jelentkezett nyári szabadtéri színházi előadásokkal. Tíz éves kihagyás után a hagyományok folytatásaként 2003-ban indították újra Pécsi Szabadtéri Játékok néven, melyet 2012-től újra régi nevén ismerhet a nagyérdemű közönség, de már nem a Tettyén.

A park és a Havihegy 2010-ben az Európa Kulturális Fővárosa program keretében nagy léptékű rehabilitáción ment keresztül. A fejlesztés már a kezdetekkor is megosztotta a közvéleményt, ami a munkák előrehaladása során csak fokozódott. Azt mindenki elismerte, hogy a park az utolsó évtizedekben elhanyagolt állapotba került és szükséges a beavatkozás. A fejlesztés eredményeként új burkolatot kaptak a sétautak, a régi helyén új játszótér épült, mely a gyermekek kedvencévé vált, a havihegyi sétány, a pihenőhelyek és a panoráma sétány minőségi ugrást jelent a korábbi állapothoz képest, a sok új növény és fa kiültetése szintén emeli a park értékét. Ugyanakkor több kritika is megfogalmazódott: a korábbi emblematikus pirogránit szökőkút megsérült a szétszerelése közben, majd megsemmisült, az új „kétdimenziós szökőkút” pedig még nem tudta belopni magát sok pécsi szívébe. Ugyanez mondható el a romok területére beépített kortenacélból készült „vaskolosszus” kilátóról is, ahol a funkciót és az anyaghasználatot is sokan kritizálják.

13. A tettyei kilátó

Az utóbbi évek sikeres kezdeményezése a Pécsi Polgári Szalon Egyesület által 2018-ban már harmadik alkalommal megszervezett ***Tüke-nap***. A tettyei rendezvény keretében ingyenes gyermekprogramok, koncertek és táncház is várja a látogatókat, és ahol helyi civilszervezetek is lehetőséget kapnak a megjelenésre.

A parktól északra található a ***Pintér-kert Arborétum***. Nevét Pintér János (1879-1933) nyugalmazott pécsi banktisztviselőről kapta, aki létrehozta a kertet. A kertben álló Pintér-villa, melyben jelenleg a ***Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság*** központja működik, a 19. század végén épült. A villa egykori tulajdonosa, Pintér János botanikai érdeklődésű ember volt, 1926-ban kezdte el az épület köré a növények telepítését. A terület kedvező klímaadottságait kihasználva örökzöld gyűjteményes kertet hozott létre. Pintér János halála után a kert nagy részét visszahódították a természetes erdőtársulások, növelve ezzel az arborétum fajgazdagságát. Így napjainkban az eredeti társulások és a díszfajok érdekes elegye alkotja a kert növényzetét. Ezen adottságok együttese nagyban segíti az itt folyó természetvédelmi oktatást, a szemléletformálást: a Pintér-kert a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság Tettye Oktatási Központjában zajló események, táborok gyakorlati foglalkozásainak állandó helyszíne. Az arborétum változatosságát és esztétikai értékét tovább fokozza a kerti tó mesterségesen kialakított, de természetközeli növényegyüttese, az aranyhalas medence a vízköpő puttóval. A kertben elhelyezett kőszobrokat a Nagyharsányi Szoborparkban készítették hazai és külföldi szobrászművészek az 1960-as, 1970-es években. A kert növénytani értékei miatt 1977-től országos természetvédelmi terület, 2009 óta a Nyugat-Mecsek Tájvédelmi Körzet része.

Az 1990-es évek elején az eredetileg Jugoszláviával közösen tervezett nemzeti park a közben bekövetkezett változások miatt nem alakulhatott meg, így a Duna-Dráva Nemzeti Park 1996-ban csak Magyarország területén jött létre.
Az igazgatóság a nemzeti parki területek mellett a dél-balatoni területeken kívül a Dél-Dunántúl minden országos védelmet élvező természeti területét is kezeli. Emellett részt vesz az iskolások természeti nevelésében, bemutatóhelyeket és szálláshelyeket üzemeltet, valamint a természeti értékek bemutatását célul kitűzve túrákat szervez.

A Tettye másik érdekes természeti jelensége a ***tettyei mésztufa barlang***. A Mecsek Egyesület alapító tagja, Reéh György, a századelő egyik legnépszerűbb pécsi polgára, a *„Tettye koronázatlan királyaként”* is emlegetett lokálpatrióta kezdeményezésére tisztították ki a park déli részénél található, elhanyagolt állapotban lévő barlangot. 1906. június 11-én megnyílt a pokol kapujaként emlegetett, a látogatók riogatására és megtréfálására szolgáló turista attrakció. A mesterséges vízesésen áthaladva sejtelmesen megvilágított színes őslények, repülő papírgyíkok és egy kaszásnak öltözött ember ijesztgette a barlangba lépőket. A húszas években bezárták a barlangot, falait befalazták. A karsztforrás vízéből kivált forrásmészkőben található barlangot 2008-ban nyitották meg újból. Az állandóan 13 Celsius-fokos barlang ma a Duna–Dráva Nemzeti Park bemutatóhelye, látványos kiállításokkal. A barlangban megtekinthető egy kisebb geológiai bemutató (mecseki mészkőtípusok és az abból épített jellegzetes pécsi épületek), egy kisfilm a Tettye barlangtörténetéről, egy makett, mely a karsztjelenségeket mutatja be animáció segítségével, egy berendezett barlanglakás és egy mennyezethez rögzített színes sárkány, mely még a „pokol kapuja” időszakából maradt fent. A barlangban különleges alkalmakkor kisebb koncerteket is szoktak tartani.

A Tettye északi oldalát lezáró sziklafal peremén sétaút vezet a szikla tetején lévő kilátóhoz. Számos Tettyével kapcsolatos rege, legenda és monda maradt fent az utókor számára, mint például a *Tettye vitéz, és A tettyei sziklatorony, vagy a Vince mester számadása Ibrahimmal* története.

TETTYE VITÉZ

Szomjúhozva sír a város népe,
Hetek óta vízre várnak mind,
Elapadt a sziklák nedves mélye,
S ember, állat szenved szörnyű kínt.

Mindenszentek templomának táját
Köhögtető nagy köd ülte meg,
S tisztulását mindhiába várják,
Nem látni az erdőt s a hegyet.

- Nem is köd az! – suttogják a népek,
Ködnek mélyén vén boszorka van,
S ha a bátrak elűzni nem készek,
Vízre várni biztos hasztalan!

Tettye vitéz markos, ifjú ember,
- Bármily szörnyű lesz ott fönn a vész,
Fegyvert ragad, táltos-lovat nyergel,
S máris vágtat, máris harcra kész.

Órákhosszat vív ott fönn a hegyben,
Küzd a sziklán, s barlangokban bent,
Kardja sújt, a köd meg dörgve reccsen,
Táltosától még a föld is reng.

Vén boszorka! Végső perced eljött!
Tettye vitéz nagy pallosa vág,
- Száll a köd, és oszlanak a felhők,
Látszanak a sziklák és a fák.

Sebével a vén boszorka hol van?
Sziklamélybe mászott, szédült le,
S fönn a forrás máris újra csobban,
Csordogálva indul hűs vize.

Néha mégis árt még a boszorka,
Ekkor fogy a víz, de el nem áll,
S Tettye neve messzi századokba
Nemzedékről, nemzedékre száll! [25]

Íróknak, költőknek, művészeknek és tudósoknak vált ihlető forrásává a Tettye. Az egykori pécsi kisdiák, Babits Mihály prózában (Útinapló) és versben (Emléksorok egy régi pécsi uszodára) egyaránt megemlékezik a Tettyéről. Weöres Sándor diákéveinek emlékeiből származhat a Rongyszőnyeg című versben a Tettye, melynek „hajlatán januárban hóvirág virít". Petrőcz Évát (Tettyei délelőtt) és Bertók Lászlót (Pécsi krónika, 1974. Tettyei jelentés) is magához vonzotta ez a táj.

A terület keleti oldalán, egy meredeken a város fölé nyúló domb tetején található Pécs legszebb fekvésű temploma és igen kedvelt búcsújáróhelye. Az 1690-91. évi pestisjárvány elmúltával a pécsi polgárok, megtartva a veszedelem idején tett fogadalmukat, templomot építettek Havas Boldogasszony tiszteletére. Az ún. *„Kakasdomb"* meredek lejtőjén, hátukon, vállukon cipelték fel az építőanyagot a fehér sziklákra, mintha azt a Szűzanya jelölte volna ki számukra hófehér ragyogásával. A templom 1697-re készült el, azóta évről évre búcsúsok és Mária-tisztelő zarándokok tömegei keresik fel. XVI. Gergely pápa 1844-ben búcsúkiváltságot adományozott a templomnak a Mária-ünnepekre. A templom kedvelt helyszíne az esküvőknek.

14. A Havihegy régi képeslapon

A Rigóder-patak mentén elterülő völgy beépítése csak a 70-es évek végén kezdődött meg, amikor néhány bányászcsalád, illetve virágkertészettel foglalkozó család kezdett építkezni a területen. Korábban rétek, szőlők és gyümölcsösök voltak itt. A Rigóder név is valamelyik korábbi német birtokosról szállhatott a területre. A völgyben – Rigóredalja utca – még áll Szent János barokk szobra, mely régóta vigyázza a János-kútról vizet vevőket. A 90-es évektől rohamos tempóban kezdett épülni Rigóder, így a városrész leggyorsabban fejlődő területe lett: nemcsak családi házak, hanem lakóparkok és társasházak is épültek. Ezt a folyamatot erősítette 1984-ben a területtől délre a baptista templom és a lelkészlak felépítése, valamint a református gimnázium idetelepülése, ahol az oktatás 1995-ben indult meg.

A ***Pécsi Református Kollégium***, fokozatosan kiválva a Kodály Zoltán Gimnáziumból, 1995-ben kezdte meg a középfokú oktatást, ami alapfokú oktatással és óvodával is kiegészült a korábban irodaháznak épült épületben, illetve a területen újonnan kialakított épületekben. A városrészben kollégisták telepedtek meg 1994-ben a Baranyai Református Egyházmegye segítségével, de az oktatás már korábban, 1992-től zajlott, akkor még a Kodály Gimnázium keretében. A sok lábon álló, több korosztály számára alsó- és középfokú oktatást biztosító intézmény körül hamar erős közösség alakult ki, amelyet nem csupán a hitközösség, hanem az iskoláért, a helyi környezetért és a fiatal generációk motiválásáért, neveléséért tenni vágyók törekvése köt össze. Az intézményben felekezeti hovatartozástól függetlenül sok városrészben lakó diák tanul, de az iskolának gyümölcsöző kapcsolatai vannak a horvátországi Dél-Baranya református magyar falvaival – Laskó, Várdaróc, Kopács, Csúza, Vörösmart –, ahonnan szintén magyarul tanulni vágyó fiatalok érkeznek az intézménybe.

Rigóder mindkét oldalán bányászkolóniák alakultak ki a 19. század végén, a 20. század elején. A keleti domb tetején a Cassián-telep, amelyet a 30-as évektől a bányászok védőszentje után Borbála-telepnek hívnak, a városfelé eső nyugati oldalon Ullmann-telep jött létre, melyet később Erzsébet királynő nevéről Erzsébet-telepre kereszteltek át. Itt 1926-tól iskola is működik. A mai iskolaépület 1929-ben nyitotta meg kapuit és 1931-től hívják „Bártfa Utcai" iskolának, ebben az évben indult el a régi épületben az óvoda is. A ***Bártfa Utcai Általános Iskola*** az elmúlt időszakban új oktatási, nevelési módszerek sikeres kialakításával hívta fel magára a szélesebb közvélemény figyelmét. A gyerekek egyes tanórák tematikájának kialakításában maguk is közreműködhetnek, barátságos osztálytermekben tanulhatnak és a szülők is aktívan részt vesznek az iskola életében. A pedagógusok abban hisznek, hogy minden gyerek tehetséges valamiben, és részben az ő feladatuk rájönni, hogy ki miben az. A tanárok figyelik, melyik diáknak mihez van affinitása, szociometriai méréseket, intelligenciateszteket végeznek, majd – a szülőkkel együttműködve – igyekeznek olyan irányba orientálni a gyerekeket, amerre indulva motivált, kiegyensúlyozott, hasznos emberekké válhatnak.

Az iskola mellett található az 1938–1944 között épített, az ókeresztény bazilika formavilágához igazodó, árkádos előcsarnokkal rendelkező ***Szent István plébániatemplom***, mely építésekor a közeli bányászkolóniák lakosságát szolgálta ki, 1971 óta pedig plébániatemplomként szolgál.

Kispiricsizma a plébániatemplomtól északra eső dombtetőn alakult ki, nevének nem a csizmához, hanem ***Szamárkút*** törökkori nevéhez lehet köze – Peri basa kútja – : peri csesma. Szamárkúthoz is tartozik egy legenda, mely szerint a menekülő törökök a forrás felett álló szamarat formázó szobor hasába kincseket rejtettek el. Az idők során a szamár szobra eltűnt, így ma már csak a forrás neve utal erre az epizódra. A kút kialakítása lehetővé tenné a forrás kifolyását rejtő betontömbön egy szamár

szobor elhelyezését, talán egyszer civil összefogással ez is megvalósulhat.

Szamárkút mellett létezett a középkorban Munkád falu, illetve a munkádi ágostonos remeték Szent Jakab temploma és kolostora. Régészeti feltárás még nem történt a területen, de a házak között egy különös sziklaalakzatra bukkanhatunk.

Gyükés a Szamárkút feletti hegyoldalban terül el, mely tulajdonképpen a „Mecsek" hegy keleti lezárása. A név valószínűleg a „gyökeres" szóból származik, a tettyei bosnyák kézművesek szőlői terültek itt el (Közép- és Felső-Gyükés), az alsó részeken a bányászok kezdtek szőlőművelésbe (Alsó-Gyükés). A terület nagyon meredek (alja, a Lámpásvölgy 180 méteren fekszik, míg a tetején a Bertalan szikla és a Dömörkapu 400 méter magasan van), száraz és sziklás hegyoldal. Egy időben felmerült, hogy a Misina és Lámpás-völgy között drótkötélpálya kiépítésével lehetne lökést adni a fejlődésnek, mely még ma is mindkét végpontra ráférne. Gyükés megmaradt szőlőhegynek, ahol még vannak kistermelők a területüket művelve, de egyre több elvadult, bozótos hellyel találkozni. Megjelent pár új családi ház is, de a terület fejlődését lassítja az elzártsága. Ennek ellenére Gyükésben is találunk gyöngyszemeket, például a Szent Bertalan kápolnát és mellette az Ezerjófű-kertet. A kápolna 1749-ben épült és Szent Bertalan napját követő vasárnap ma is vezetnek körmenetet hozzá.

MECSEK

Végül néhány szót kell ejtenünk a városrész névadójáról is. A turistamozgalom viszonylag korán, a 18. század második felében megjelent a városban, a városi polgárok megalapították a Mecsek Egyesületet, turistautakat jelöltek ki, kilátókat, pihenőket emeltek. Az első épület a város feletti hegyen a harmincas években épült Kikelet Szálló volt, mely manapság egy magánklinika részeként üzemel. A terület a 70-es években élte fénykorát, ekkor vidámpark, kemping, tüdőszanatórium, étterem is működött ezen a területen. Ebből az időből maradt meg ma is az állatkert, a kisvasút, az erdei tornapálya, a játszótér a Mandulásban és a tv-torony, melyek sok közelebbről vagy távolabbról érkező kirándulót vonzanak. Az állatkert, mely 1960-ban nagyrészt társadalmi munkával létesült, 2016-ban újult meg. Itt több tematikus programot szerveznek, ezek a kisiskolások kedvencei lettek, de más korosztályokba tartozók is szívesen látogatják. Legújabb kezdeményezés a TúráZoo programsorozat, mely keretében még közelebb kerülhetünk a bemutatott állatokhoz. Az új fogadóépület építészeti díjakat is nyert különleges, a tájba illeszkedő megoldásaiért.

A város feletti hegyoldal különleges építménye a Niké-szobor, mely felszabadulási emlékműnek épült 1975-ben, a második világháború befejeződésének 30. évfordulójára. Alkotója Makrisz Agamemnon görög származású szobrászművész. Innen gyönyörű kilátás nyílik a városra és a Villányi-hegységre, de tiszta időben a horvátországi Papuk-hegység sziluettje is feltűnik a horizonton.

15. A mecseki kisvasút

3. HELYI KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGEK

A korábbiakban már több helyi közösség által felvállalt sikeres tevékenységet bemutattunk, elegendő, ha az Ágoston téri bányász emlékhely kialakítását célul kitűző, a bányászhagyományokat szívükön viselő közösségre, a pálos rend körül kialakuló csoportra, vagy a délszláv hagyományokat ápoló és megmutató művészeti csoportok köré szerveződő társaságra gondolunk. Ezek mellett még rengeteg történetet találhatunk a városrészhez kapcsolódó civil kezdeményezésű, sok embert megmozdító sikerekről, eredményekről. Ezekből párat mutatunk be a következő oldalakon.

A MECSEKI FORRÁSOK KIÉPÍTÉSE ÉS A FORRÁSVÉDNÖKÖK

A Mecsek Egyesület a város egyik patinás civilszervezete, mely 1891-ben alakult.

Az alapszabályban megfogalmazott célja szerint: „Pécs városának és legközelebbi környékének járható utakkal való összekötése, főképp fasorok és ültetvények előállítása, fenntartása. A város és képviselőtestületének tudtával és beleegyezésével magánjövedelmeiből fasorokat, ültetvényeket, padokat, jelzőtáblákat, s esetleg épületeket állít elő.” [26]

Az egyesülethez egyre többen csatlakoztak, 1927-ben 2 617 fős volt a tagság.

Az polgári egyesületek 1948-ig működhettek az országban, az újjáalakulásra 1993-ban került sor. Az új korszakban is sikerült a korábbi hagyományokhoz híven olyan célokat kitűzni, melyek mellé a város szélesebb közösségét is be lehet vonni. Az egyik legnagyobb siker a város legmagasabb csúcsán, a Tubesen, az elbontott régi kilátó helyén az új János-kilátó tornyának felépítése. Emellett folyamatos a jelzett turistautak, melyből már 850 km található a Mecsekben, jelzéseinek festése. Újraindult az évkönyv kiadásának hagyománya is és a legutóbbi időszakban az egyesület sokat tett a turistaúthálózat kialakításáért a Baranyai-dombságban, illetve a máriakéméndi kegyhely újjáélesztéséért. Az egyesület munkáját szoros együttműködésben segíti az erdőket kezelő Mecsekerdő Zrt., valamint a térség többi turista szervezete. A Mecsek Egyesületbe szerveződött turisták az egyesület megalakulásától kezdve szükség esetén foglalással látták el a kiépített és jelzéseikkel ellátott utak mentén található természetes vízfolyásokat , melyek merítős kutak vagy kifolyóval ellátott falazott vízfolyások lehettek. Az idők során egyre több forrás kiépítése és elnevezése történt meg. Az újjáalakuláskor sok foglalt forrás elhanyagolt állapotban volt a Mecsekben, ezért az egyesület Munka Osztályában megalakult egy lelkes csapat, ez kezdte rendbe hozni a forrásokat és újabbakat foglalni. Mára nagy tapasztalat gyűlt össze a forrásépítésben, melyet az ország-

16. A lebontott Kiss József-kilátó a Misinán

határon kívül is tudtak hasznosítani. A mecseki csapatot kérték fel, hogy vegyen részt Kárpátalján a Fekete-Tisza forrásának újjáépítésében, ami 2009-ben meg is történt.

Manapság körülbelül 370 forrást tartalmaz a mecseki forráskataszter. Hogy a források állapotát folyamatosan nyomon lehessen követni és rendezett legyen a környezetük, 2012-ben létrehozták a forrásvédnökséget, ahol 30 önkéntes fogadott „örökbe" 1-2 forrást, és vállalta Baumann József, a mecseki forrásépítő vezetésével annak felügyeletét, gondozását. Majd ***2015-ben Mecseki Forrásvédnök névvel újjászervezték a csapatot, és manapság is 40 önkéntes védnök gondozza a jelenleg 160 védnöki forrást.***

WALDORF ÓVODA ÉS ISKOLA LÉTREHOZÁSA A VÁROSBAN

A ***Waldorf iskolát*** a kéz, a szív és a fej iskolájának is nevezik, mivel a gyermek testi, lelki és szellemi lényét egységben fejleszti, megteremtve ezzel a mozgás, az érzelmek és a gondolkodás harmóniáját.

A Waldorf-pedagógia nevelésművészet, amely emberképét Rudolf Steiner antropozófiai embertanából meríti: „A Waldorf-iskola nem világnézeti, hanem módszertani iskola… Módszere az ember megismerésén alapszik, és amit el akarunk érni ezzel a módszerrel, az az, hogy a gyerekből fizikailag egészséges, és erős, lelkileg szabad és szellemileg tiszta embereket neveljünk…

Nem az a feladatunk, hogy a felnövekvő generációnak meggyőződéseket közvetítsünk. Hozzá kell segítenünk, hogy saját ítélő erejét, a saját felfogóképességét használja. Tanuljon meg saját szemével nézni a világban..." [27]

Pécsett időről időre már a '90-es évek elejétől megjelent a törekvés kisgyermekes szülők kis csoportjaiban arra, hogy waldorf óvodát, iskolát hozzanak létre, azonban e megmozdulások sosem bizonyultak elég erősnek. A jelenlegi közösség indulásának közvetlen előzménye egy 2000 és 2002 között zajló iskolaépítési kísérlet volt, ami nem vezetett eredményre. A tanulságok levonása után a cél egy waldorf óvoda létrehozása volt a városban. 2006 őszén, megfelelő épület híján, a leendő waldorf-óvónő otthonában indult el az első óvodakezdemény 5-6 gyerekkel, amely egy éven keresztül félnapos jelleggel működött. 2007 februárjában a város egyik kiváló művészeti iskolája, a Martyn Ferenc Művészeti Szabadiskola ajánlotta fel segítségét: épületük földszintjén mintegy 150 m^2 külön bejáratú, jórészt használaton kívüli területet a Tettye városnegyedben. Az önkormányzati tulajdonú épület szóban forgó része lelakott állapotban volt, de alapterülete elegendő volt egy egycsoportos óvodának, és megfelelő kertrész is tartozott hozzá. A pécsi közgyűlés támogatásának eredményeként az átépítés fejében 10 évre haszonkölcsönbe kapta a civilszervezet az épületrészt. 3-4 hónap maradt, hogy a mintegy 15 millió forintos beruházás anyagi alapjait előteremtsék és maga az átépítés megvalósuljon. A számban egyre növekvő, lélekben erősödő szülői kör végül sikerrel vette az akadályt: több mint 60 adományozó cég, szervezet bevonásával nyár végére elkészült a munka és meglettek a működéshez szükséges engedélyek. Szeptember elején hivatalosan is elindulhatott a pécsi ***Tettye Völgye Waldorf Óvoda***. Az óvoda sikerességét jól mutatja, hogy az indulás pillanatában már az alapító szülők megtöltötték az óvodát, és nemsokára várólista alakult ki. A ***Mandulafa Egyesület*** nyilvántartásba vétele 2009. április 17-én történt meg közhasznú egyesületként. 2011. szeptember 1-től a Mandulafa Waldorf Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény a fenntartója, mely a város nyugati részén, Istenkúton működik. 2012. szeptember 1-től a Tettye Völgye Waldorf Óvoda fenntartójaként 2012 nyarán megteremtette a két intézmény egyesítésének feltételeit s létrehozta a Mandulafa Waldorf Óvoda, Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézményt. Míg 2011-ig tevékenységét elsősorban szabadidős és közművelődési programok, oktatási feladatok szervezése jelentette, a 2012-es év a Mandulafa Egyesület számára elsősorban a fenntartói feladatok ellátása és bővítési lehetőségei megteremtésének jegyében telt. Mivel 2012-ben érezhetően megnőtt az érdeklődés a Tettye Völgye Waldorf Óvoda iránt, egy új óvodás csoport létrehozását határozták el és megkezdték az ehhez szükséges feltételek megteremtését. Az intézmény és az egyesület is tagja lett a Magyar Waldorf Szövetségnek. Az egyesület célja, hogy támogassa a waldorf-pedagógia elterjedését Magyarországon és a térségben, segítse a waldorf-pedagógia elvein és mód-

szerein alapuló oktatási intézmények – többek között óvoda, alapfokú iskola és középfokú iskola – létrejöttét és működését. A kitűzött következő mérföldkő a waldorf-elvek alkalmazásával működő középfokú iskola megteremtése, melyhez sok sikert kívánunk. 2018 őszétől az Aranyhegy Panzióban kaptak helyet, amely a nyugat-mecseki városrészben helyezkedik el.

EURÓPA ÉV FÁJA 2019-BEN A HAVIHEGYI MANDULAFA

2002-ben Csehországból indult az Év Fája verseny, melyhez Magyarország 2010-ben csatlakozott. Az Ökotárs Alapítvány, a magyarországi verseny szervezője, az Év Fája versennyel a közvetlen környezetünkben élő fákra és általában a természet fontosságára, a mindennapi életünkben betöltött szerepére szeretné felhívni a figyelmet. A versenybe bárki nevezhet egy egyedi fát egy történet kíséretében, mely kifejezi, hogy az adott fa miért fontos az őt nevező közösségnek. A fa kora, szépsége és mérete nem fontos, előny azonban, ha őshonos, közterületen áll, vagy a története egy környezetvédelmi ügyhöz kapcsolódik. A nevezett fákból egy szakmai zsűri választja ki azt a 12-15 fát, melyből a közönségszavazatok száma alapján dől el, hogy melyik fa lesz Magyarország Év Fája.

2018-ban a csavarodott törzsű mandulafát a Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztályának Jurassic családi túraklubja fogadta örökbe és nevezte be a versenyre.

Hadd álljon itt pár gondolat a túraklub résztvevőitől: „A klubtagok a túrák és a nyári táborok során sokat járnak fel a Tettyére, egyik kedvenc helyszínük Pécs körül. A csodálatos panoráma és a különleges atmoszféra, melyet a táj varázsának és a történelmi korok lenyomatának itt különösen szembetűnő összefonódása teremt meg, a gyerekeket is rabul ejti. Természetbúvár táboraink során rendszeresen méricskélünk, fotózunk, rajzolunk fákat. Így esett a választás e dunántúli mandulafára, mely a csapat számára Pécs és a Mecsek értékei iránti tisztelgést és odaadást egyaránt szimbolizálja. Nem hatalmas matuzsálem, hanem méreteiben is emberléptékű fa: zömök és kérges »tenyerű«. Gyümölcsével tápláló, meleget sugárzó, a hegytetei szelekkel dacoló, árnyékot adó.”

17. Az Év Fája a Havihegyen

18. A Havihegy a virágzó mandulafával

A magyarországi versenyt 4 798 szavazattal nyerte meg a mandulafa, több 1 000 szavazat különbséggel a második helyezett budapesti római-parti fák előtt.

Az Európai Év Fája versenyt 2011-ben szervezték meg először azzal a céllal, hogy nemzetközi szintű témává váljon a fák védelmének kérdése. A versenybe automatikusan kerülnek be az országos győztesek, a szavazás minden év februárjában zajlik, az eredmény márciusban derül ki. A versenyt az Environmental Partnership Association (EPA, Környezeti Partnerség Egyesület) szervezi és 2019-ben már 15 ország fája versenyzett a kitüntető címért.

A titkos szavazás lezárulta után 2019. március 19-én volt Brüsszelben az ünnepélyes eredményhirdetés. Februárban Európa-szerte több mint 300 ezren szavaztak a kedvenc fájukra, ebből a havihegyi mandulafa 45 132 szavazatot szerzett, 6 000 szavazattal többet, mint a második helyezett, az oroszországi abramtsevoi tölgy. A sikerhez elengedhetetlen volt a közösség mozgósító ereje, mely lehetővé tette, hogy a magyarországi versenyhez képest majdnem tízszer több szavazat érkezzen a pécsi fára.

A RIGÓDERI HAGYOMÁNYOS UTCABÁL

A Rigóder-patak mentén van egy csendes, kanyargós zsákutca, ahol új családi házas övezet alakult ki az elmúlt évtizedekben. Az utcában régebben egy kisvendéglő üzemelt, a beköltöző családok életét megkeserítette a nehezen járható, göröngyös és kátyús úttest. A családok még saját erejükből összefogva sem tudták megteremteni a feltételeket az út kijavításához. A 2000-es évek közepén folyt a városban az első nagy költségvetésű, az Európai Unió által finanszírozott projekt, az „ISPA" projekt, mely a város ivóvíz- és szennyvízhálózatát tette teljessé. A projekt keretében az utcában is kiépítették a szennyvízvezetéket, ami az úttest nyomvonalán létesült, így fel kellett bontani a régi burkolatot, így a munkálatok befejeztével, 2007-ben új aszfaltburkolatot kapott az úttest. A lakók nagy örömükben elhatározták, hogy közösen ünneplik meg az új út elkészültét. Kitűzték a napot, egymás között felosztották a szervezési feladatokat, mindenki sütött-főzött. Az utca gyermekeire is gondolva ugrálóvárat szerveztek és tombolát rendeztek. Az emberek addig csak a közvetlen szomszédjukat ismerték, legtöbben azt is csak felületesen, ez az alkalom lehetőséget adott, hogy közös asztalhoz ülve meginduljon a diskurzus.

2018-ban tizenegyedik alkalommal szervezték meg az „utcabált". A gyerekek az első alkalom óta már felnőttek, lakók mentek és újak érkeztek, de az utcabál minden alkalommal egy kicsit közelebb hozta egymáshoz az embereket.

ÚJ KÖZÖSSÉGI HÁZ LÉTREHOZÁSA

Új színfoltot jelent a városrész határán lévő, de a Hársfa utca túloldalán fekvő, így Kelet-Pécs területhez tartozó, a pécsi TÁMASZ Alapítvány által létrehozott és fenntartott Y közösségi ház, valamint a Kölyökház, amelyek 2017 óta állnak a szélesebb közösség rendelkezésére. Az 1990-ben alapított és korábban a hajléktalanná vált személyek magas szintű ellátásával kapcsolatos széles körű szolgáltatási tevékenységet végző szervezet munkája során gyakran érzékelte, hogy több csatornán is segítséget tudna nyújtani a városrészben lakó, heterogén életszínvonalon élő személyek számára, ehhez azonban szükség lenne egy közösségi tér kialakítására. A térnek nyilvánvalóan alkalmasnak kellett lennie arra, hogy megteremtse a különböző generációkból, társadalmi csoportokból érkező személyek sokszor eltérő elvárásait, a helyi közösségi együttlét feltételeit. Egy pályázati lehetőségnek köszönhetően lehetővé vált, hogy az alapítvány egy korábbi épületéből modern, a sűrű városi szövetben a természeti környezetet sem nélkülöző, egyben sokoldalú közösségi házat hozzon létre. A házon végzett egy másik felújítás eredményeként a közösség rendelkezésére bocsájtottak egy „Kölyökház" nevű közösségi teret is, amely az Y közösségi ház tevékenységeit kiegészítve a 6 év alatti gyermekek és családjaik irányába nyitotta meg a lehetőséget közösségi programok szervezésére.

A ház alapvetően azért nyújt nagyszerű esélyt a helyi közösségek számára, mert korábban rendkívül szűk körben álltak rendelkezésre jól használható közösségi terek, amelyek alkalmasak lettek volna a városrész igényeihez igazodó közösségi programok megvalósítására. A ház létrejötte és eddigi sikerei jól mutatják azt, hogy egy közösségi terekben hiányt szenvedő terület esetében milyen jelentős szerepet tud betölteni egy városrész csoportosulásainak életében egy új közösségi épület. A létrehozott tér és a több társadalmi csoportot célzó programsorozat végül megteremti, erősíti a helyi közösség szerveződéseit. A házban jelenleg baba-mama klub, idegen nyelvekhez kapcsolódó

fejlesztő foglalkozások, különböző hagyományőrző események, illetve egészségügyi szolgáltatások is rendelkezésre állnak.

Ha ellátogatunk a közösségi házba, mindenképp érdemes kilesni a kertbe is: az udvaron zöldfelületek, kemence és gyógynövényeket rejtő magaságyások találhatók. A kemence őszinte és szimbolikus kifejeződése annak, amit az Y közösségi ház képvisel a városrész életében. Építésében részt vettek a helyi lakosok, saját kezük munkáját téve abba, amely így jól mintázza egy-egy társadalmi projekt közösségmegtartó erejét, amiben a közös cél eléréséért a társadalom tagjai hozzáteszik a magukét. A sütésfőzés összehozza az embereket, miközben a kemence melege jelképezi azt a légkört, amelybe kellemes és érdemes visszatérni, mint napjaink rohanó világából a közösségi ház falai közé.

Az idelátogatókat elfogja valamilyen otthonos érzés, mintha a közösségi ház kapuján átlépve egy pillanatra megállna a világ, az itt tapasztalt légkör hihetetlenül fontos lehet az emberi közösségek megteremtése és fenntartása során.

A magaságyásokkal fizikailag is megjelenik a környezetvédelem és a helyi termelés fontossága a ház környezetében: a közösségi házban klubfoglalkozásokat tartanak a vegyszermentes növénytermesztés fortélyairól, amelyet akár egy balkonládában is meg lehet valósítani, és a lakosság által könnyedén termeszthető gyógynövények hatásairól, amelyek birtokában bárki természetes orvosságokat készíthet, aki részt vesz az itt szervezett foglalkozásokon. Ha egy lépéssel távolabbról vizsgáljuk ezeket a programokat, akkor azt is megláthatjuk, hogy ezek a módszerek és ismeretek olyan személyek vagy családok előbbre jutásához, rászorultságuk csökkentéséhez járulhatnak hozzá, ahol egy-egy jó praktika nagyon sokat tud segíteni.

A ház nyitott a gyermeket nevelő családok igényeire is: az egyes foglalkozásokon, egészségügyi szolgáltatásokon (masszázs, reflexológia), de akár a házban tartott fitneszedzéseken is úgy vehetnek részt a gyermeket nevelők, hogy közben a ház munkatársai és önkéntesei gyermekfelügyeletet biztosítanak. Mindez sok anya társadalmi életbe való visszakapcsolását, a gyermekek társas képességeinek fejlesztését szolgálhatja, hasonlóképpen, mint a nyaranta megrendezett, nagy sikernek örvendő táborok is, amelyek a nyári szünidőben napközbeni foglalkoztatást biztosítanak a városrész gyermekeinek. A közösségi házat működtető szervezet reméli, hogy a ház nem csak a helyi programoknak, a közösségi, szociális, valamint kapacitásfejlesztési szolgáltatásoknak ad majd helyet, hanem öntevékeny lakossági csoportok, a városrészben működő közösségek, civilszervezetek centrumává is válik.

19. Kökörcsin tavasszal a Tettyén

4. A KÖZÖSSÉGI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A célterület lakosainak bevonásával kérdőíves felmérés valósult meg 2018 júliusa és 2019 márciusa között, papír alapú és online adatfelvétellel.

A felmérés célja az volt, hogy a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület széleskörű képet kapjon Pécs városrészeinek közösségi életéről és a helyi közösségfejlesztési tevékenységekről, illetve a válaszok segítséget jelentsenek az adott célterület igényeinek és szükségleteinek felmérésében. A lakosság motivációjának, szokásainak feltérképezése elengedhetetlen az egyes városrészek közösségfejlesztési helyi cselekvési terveinek és rendezvény naptárainak elkészítéséhez.

A felmérés során 39 kérdést válaszoltak meg a lakosok, a nagyrészt zárt kérdéseket tartalmazó kérdőíven vegyesen szerepeltek egyszeres és többszörös választást kínáló kérdések, valamint egy kérdés mátrix is helyet kapott.

A Kormányhivatal 2017. augusztusi adatai szerint Pécs lakosságszáma 146 925 fő, a kérdőívet 3 899 fő – azaz a lakosság 2,5 %-a - töltötte ki. Mind a 3 899 kérdőív feldolgozható volt. A nyert adatokat kvantitatív, illetve kvalitatív szempontok szerint kerülnek elemzésre jelen fejezetben.

A válaszadók közül 286 fő, vagyis a kitöltők 7,33 %-a él jelenleg életvitelszerűen a Közép-Mecsek célterületen. Jelen fejezet a 286 fős, középmecseki mintát mutatja be.

A Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület által elkészített: TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001 A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában – Megalapozó dokumentum (2017) adatai szerint a városrész lakossága 10 708 fő.

A célterületet Mecsekoldal, Havihegy, Piricsizma, Gyükés és Rigóder településrészek alkotják. A városrész jelentősen átalakult az elmúlt száz évben, az 1900-as évek elején a területből csak a Tettye és a városfal feletti részek voltak lakottak, a többi területen vagy erdő vagy gyümölcsöskert volt, mára a lakott hegyoldal egészen a Mecsek természetvédelmi területéig felér. A Mecsekoldal az orvosi ellátáson felül más közfunkcióval vagy jelentősebb szolgáltatással nem rendelkezik, közösségi terei – a sétányokat, kisgyermekes családok számára hívogató, felújított játszótereket leszámítva – nincsenek.

A válaszadók 54,89%-a Pécsett született, a 286 kitöltőből 224 fő 20 évnél régebben él Pécsett, a kitöltők közel 52,79%-a húsz évnél több ideje él a Közép-Mecsekben. A megkérdezettek 24,82%-a –azonban mindössze – 1-5 évet töltött el az adott városrészben.

A közösségfejlesztési beavatkozás megtervezésekor fontos annak feltérképezése, hogy az adott városrészben élőket mi motiválja arra, hogy továbbra is a lakhelyükön éljenek. A válaszadók előre megadott válaszlehetőségek közül jelölhettek meg egy vagy több őket jellemző opciót, illetve saját válasszal is kiegészíthették a sort.

A 6. kérdésre *(Mi motiválja, hogy a jövőben is abban a városrészben éljen, ahol a jelenlegi lakhelye is található?)* adott válaszokat részletező vonatkozó táblázat alapján elmondható, hogy a 286 válaszadóból 186 fő jelezte, hogy őt a kellemes környezet motiválja arra, hogy a Közép-Mecsekben éljen. Megjelent a szempontok közt a munkahely közelsége (70 fő választotta ki a listából), valamint a jó közösségi élet (48 fő jelölte meg a listában).

Az öt leggyakrabban jelölt tényező közt harmadik helyen szerepelt a jó közösségi élet, mely alátámasztja, hogy a Közép-Mecsek lakosainak van igénye a közösségi programokra.

6. Mi motiválja, hogy a jövőben is abban a városrészben éljen, ahol a jelenlegi lakhelye is található?	
kellemes környezet	186 fő
munkahely közelsége	70 fő
jó közösségi élet	48 fő
oktatási intézmény közelsége	45 fő
egészségügyi ellátás közelsége	41 fő
szórakozási, kikapcsolódási lehetőségek	37 fő
sportolási lehetőségek	34 fő
egyéb	30 fő
nem kívánok válaszolni	24 fő

8. Mennyire érzi a közösség tagjának magát azon a helyen, ahol jelenleg életvitelszerűen él?

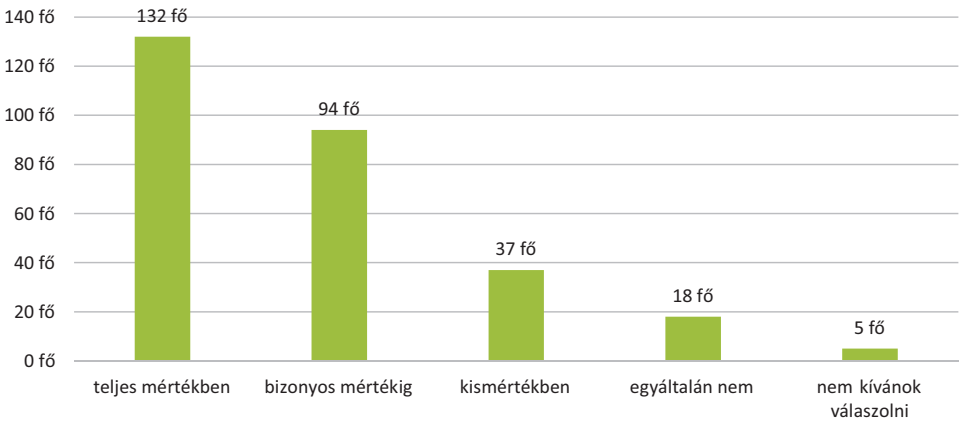

A 8. kérdésre *(Mennyire érzi a közösség tagjának magát azon a helyen, ahol jelenleg életvitelszerűen él?)* adott válaszokból – valamint a fenti diagramból – megállapítható, hogy a városrészben élők 46,15%-a teljes mértékben a helyi közösség tagjának érzi magát, a kitöltők 32,86%-a bizonyos mértékig érzi magát a közösség tagjának. A kitöltők 12,93%-a érzi úgy, hogy kismértékben és közel 6,29%-a tapasztalja, hogy egyáltalán nem tagja a közösségnek.

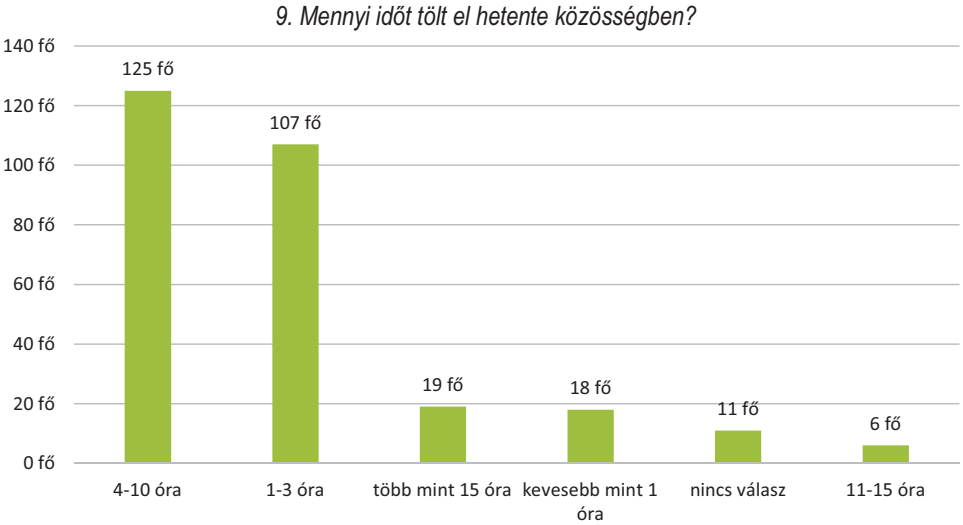

A 9. kérdésre *(Mennyi időt tölt el hetente közösségben?)* adott válaszokból – valamint a fenti diagramból – megállapítható, hogy a válaszadók 6,29%-a kevesebb mint egy órát, 37,41%-a 1-3 órát tölt hetente közösségben. A megkérdezettek 43,70%-a 4-10 órát, 2,09%-a 11-15 órát van közösségben. Mindössze a válaszadók 6,64%-a fordít heti 15 óránál többet a munkahelyi, iskolai és családi elfoglaltságokon felül a közösségi tevékenységekre.

A 13. *(Ismer-e közösségi szerveződéseket, kezdeményezéseket [civil és nem formális] a lakóhelyén?)* ***és a 14.*** *(Tagja-e Ön valamilyen önszerveződő csoportnak, klubnak, szakkörnek?)* ***kérdés*** alapján elmondható, hogy a kitöltők kevés közösségi kezdeményezést ismernek, és a részvételi hajlandóságuk is alacsony. 116 válaszadó, azaz a megkérdezettek 40,55%-a egy közösségi szerveződést, kezdeményezést (civil és nem formális) sem ismer a lakóhelyén. A válaszadók 21,67%-a egyet, a 25,52%-a kettőt-hármat ismer. Mindössze a válaszadók 10,48%-ának van tudomása háromnál több szerveződésről.

A civil szerveződések ismerete azonban még nem jelent aktivitást. A 14. kérdés (Tagja-e Ön valamilyen önszerveződő csoportnak, klubnak, szakkörnek?) a tagságot mérte fel. 196 fő, a kitöltők 68,53%-a jelezte, hogy nem tagja olyan önszerveződő csoportnak, klubnak, szakkörnek, melynek tevékenységében legalább félévente egyszer részt vesz. Mivel 12 fő tartózkodott a válaszadástól, ezért a megkérdezettek csupán 27,27%-áról állíthatjuk, hogy aktív a klubok, önszerveződő csoportok életében.

A 15. kérés *(Mennyire ismer Pécsett közösségi tevékenységeket, eseményeket, programokat?)* a válaszadók a Pécsett megvalósuló programokkal kapcsolatos érdeklődését mérte fel: 108 fő – a kitöltők 37,76%-a – válaszolta, hogy ismeri és rendszeresen követi a folyamatokat. Fontos megjegyezni, hogy az információk követése még nem jelent aktív bekapcsolódást a folyamatokba, a 14. kérdésre adott válaszok alapján elmondható, hogy kevesen tagjai például informális csoportnak. A kitöltők közel 30,76%-a jelezte, hogy szeretné jobban megismerni a közösségi tevékenységeket, az ő megszólításuk fontos lehet a projekt során megvalósult közösségi folyamatok elindításában. A 286 kitöltőből 55 fő az alábbi válaszlehetőséget jelölte meg: lehet, hogy ismerem, csak nem tudom, hogy közösségi tevékenységnek nevezik, ez alapján fontos lehet

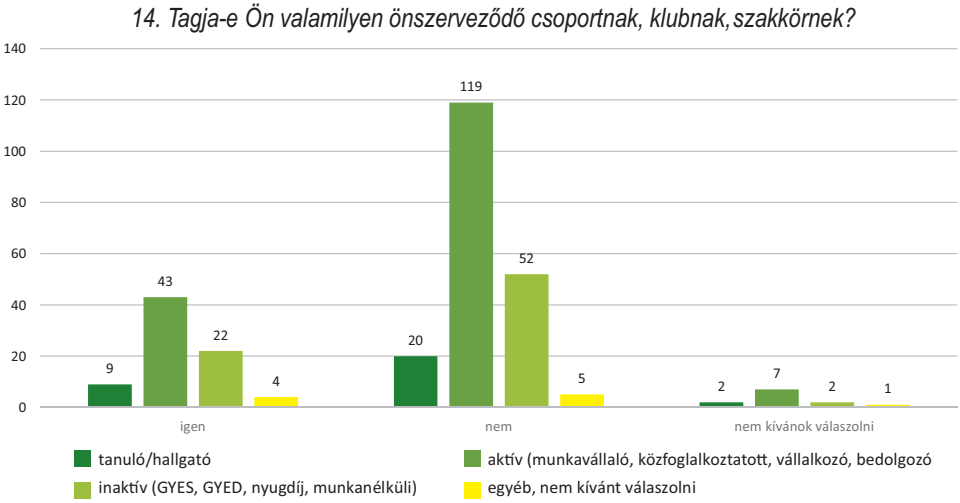

a közép-mecseki programokhoz kapcsolódóan a lakosság tájékoztatása, a közösségfejlesztési folyamatokba való bekapcsolódás lehetőségeinek ismertetése.

A részvételi szándék fontos tényező, azonban elengedhetetlen az érdeklődési kör, a népszerű témák és tevékenységek felmérése is, melyben a 16. kérdés jelentett segítséget.

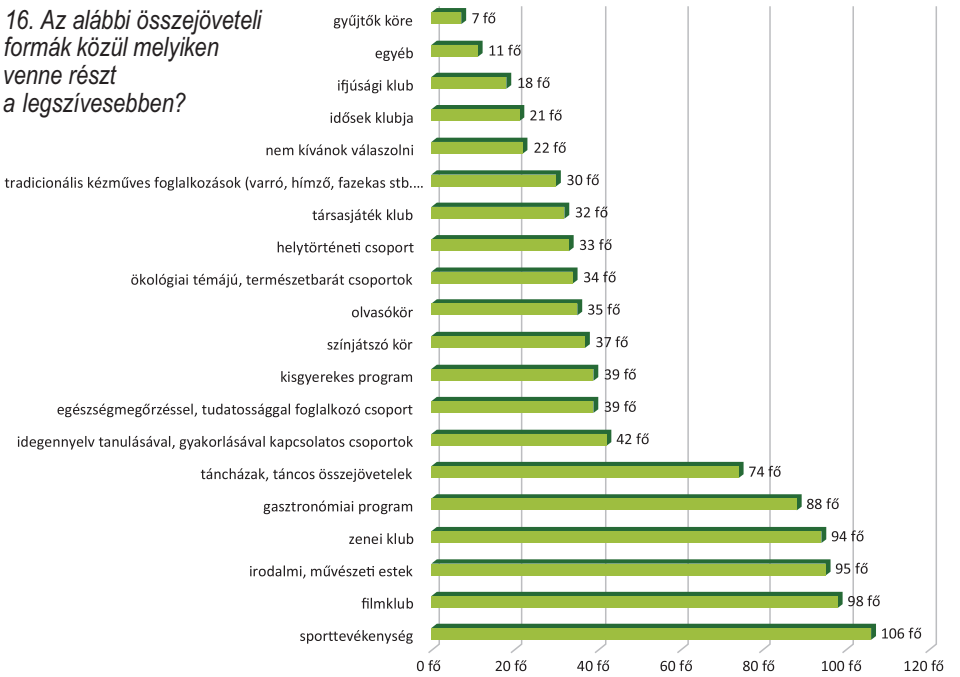

17. Milyen típusú rendezvényeken, eseményeken, tevékenységekben vett részt az utóbbi 12 hónapban?

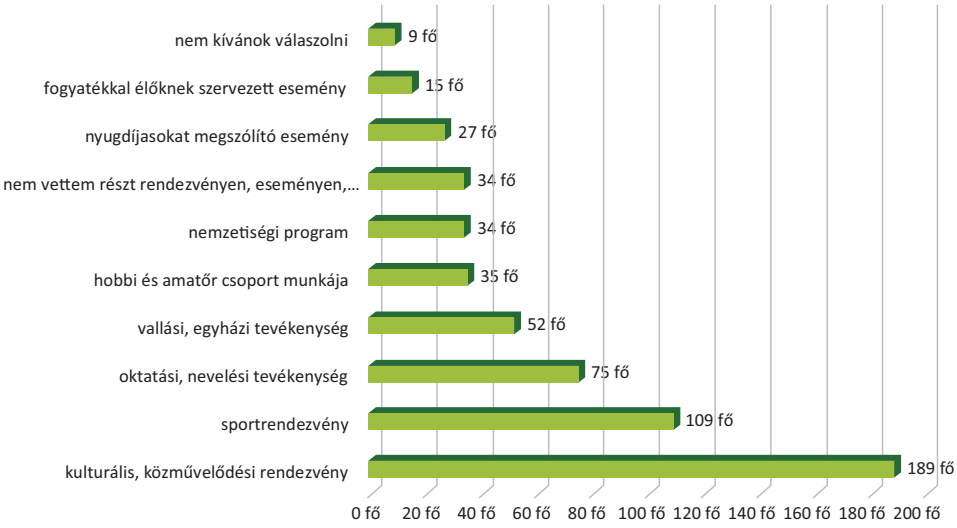

A 16. kérdésre *(Az alábbi összejöveteli formák közül melyiken venne részt a legszívesebben?)* adott válaszokat bemutató vonatkozó ábra segítségével megállapítható, hogy minden kitöltő több tevékenységet is megjelölhetett, legtöbben a sport tevékenységet választanák szabadidejükben, 106 vokssal ez lenne a legnépszerűbb összejöveteli forma. A testmozgást 98 választással az filmklub kategória követi. A válaszok alapján szintén közkedveltek az irodalmi, művészeti estek, melyek a harmadik helyen szerepelt, 95 választással. A dobogóról egy ponttal maradt le a zenei klub.

A 17. kérdés *(Milyen típusú rendezvényeken, eseményeken, tevékenységekben vett részt az utóbbi 12 hónapban?)* szintén a programokkal, rendezvényekkel és tevékenységekkel kapcso-latos, azonban nem a részvételi hajlandóságot, hanem a szokásokat mérte fel, a válaszadóknak azokat a rendezvénytípusokat kellett megje-lölniük, melyeken az elmúlt 12 hónapban részt vettek.

A 17. kérdést bemutató sávdiagram alapján megállapítható, hogy az előző kérdéshez hasonlóan a legnépszerűbb három tevékenység között szerepelt a kulturális és közművelődési rendezvény 189 jelöléssel, valamint a sportrendezvény 109 jelöléssel. A leglátogatottabb programok sorát az oktatási, nevelési tevékenység zárja 75 fő voksa alapján.

Az elköteleződés és a motiváció felmérése szempontjából fontos azt is vizsgálni, hogy azok a kitöltők, akik részt vesznek közösségi programokon, milyen tevékenységgel kapcsolódnak be a megvalósításba. Ez a célterületenként tervezett rendezvények sikeres lebonyolítása szempontjából is lényeges.

A 18. kérdés *(Milyen módon vett részt vagy vesz részt jelenleg rendezvények, események, közösségi tevékenységekben?)* a közelmúltra kérdezett rá, ismét több választ jelölhettek meg a kitöltők. A 286 válaszadó közül 212 fő részvétellel erősítette e rendezvényeket. Kevesen válaszoltak aktív részvételi formákat: a szervezésbe 33 fő kapcsolódik be, az önkéntességet, segítségnyújtást 29 fő jelölte meg. Az anyagi támogatást

gyakorolják a legkevesebben, mindössze 24 fő. 37 válaszadó jelezte, hogy semmilyen formában nem járult hozzá a rendezvényekhez.

Az közösségi élet fellendítésével, az események megvalósításával kapcsolatos jövőbeli szándékra irányult a mellékelt táblázatban szereplő, ***19. számú kérdés*** *(Mit tenne annak érdekében, hogy az Ön által kívánatosnak tartott közösségi élet megvalósuljon?)*. A válaszadók a 19. kérdés során is több választ jelölhettek, a legnépszerűbb lehetőség újból a megszervezett programokon való részvétel volt, 214 fő jelölésével. A megkérdezettek közül 60 fő aktívan részt venne egy közösség munkájában és tevékenységében. 43 fő a programok kialakításába kapcsolódna be.

19. Mit tenne annak érdekében, hogy az Ön által kívánatosnak tartott közösségi élet megvalósuljon?	
a megszervezett programokon vennék részt	214 fő
aktívan részt vennék egy közösség munkájában és tevékenységében	60 fő
programok kialakításában vennék részt	43 fő
nem kívánok válaszolni	41 fő
más elképzelésem va	0 fő

A ***20.*** *(Érzi-e néha úgy, hogy szívesen vállalna aktív szerepet csoportok, klubok, szervezetek tevékenységében?)* és a ***21.*** *(Részt venne-e a jövő ben közösségi tevékenységben?)* kérdésre adott válaszok is megerősítik a korábbi eredményeket, a kitöltők 47,9%-a részt venne a jövőben közösségi tevékenységben, 31,11%-uk aktív részt vállalna a klubok, csoportok tevékenységében.

22. Mi segítené a közösségi életben való aktívabb részvételét?

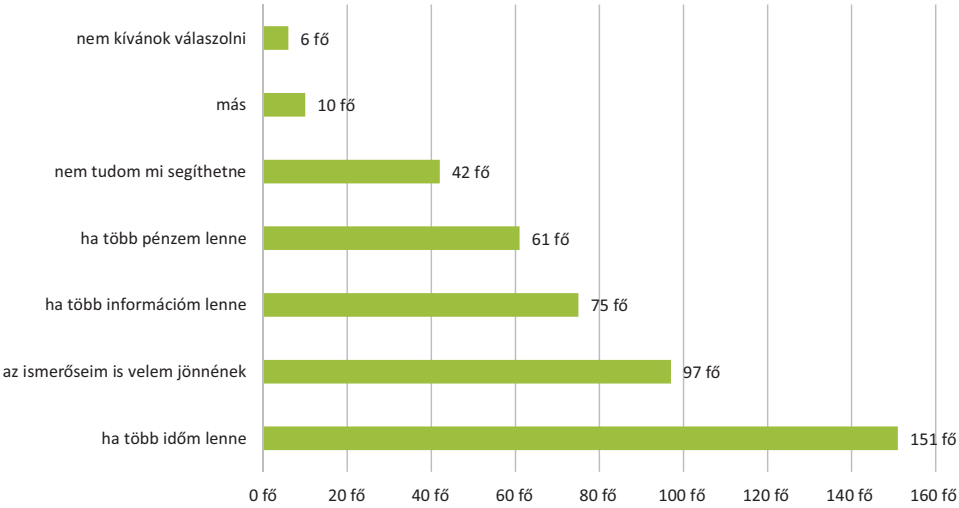

Árnyalta a képet a fenti sávdiagramon bemutatott ***22. kérdés*** *(Mi segítené a közösségi életben való aktívabb részvételét?)*, mely arra kereste a választ, hogy mi segítené a kitöltőket a közösségi életben való aktív részvételben. Ennél a kérdésnél is több válaszlehetőséget jelölhettek be a megkérdezettek. Legtöbben – a 286 válaszadóból 151 fő – időhiány miatt marad távol a közösségi eseményektől. Az ismerősök részvétele esetén szívesebben kapcsolódna be a közösségi programokba 97 kitöltő.

75 válaszadók számára segítséget jelentene, ha több információ állna rendelkezésére, ezt a szempontot a későbbi rendezvények hirdetése során fontos lenne figyelembe venni, több csatornán történő hirdetéssel erősítve a rendezvényeket.

A ***23. kérdés*** *(Mi motiválná, hogy részt vegyen segítőként, önkénteskénti különböző programok megvalósításában?)* az önkénteskénti, segítőként való részvétel motivációit kutatta, az előző kérdéshez hasonlóan meghatározó volt a hozzátartozók jelenléte: barát, családtag is részt venne (94 vokssal), valaki megkérne, meghívna (89 fő jelölésével). Itt is megjelent a tájékoztatás szükségessége: az aktív részvételhez 70 válaszadó szeretne több információt kapni.

A helyi lakosság tájékozódási szokásainak ismerete kiemelten fontos a későbbi rendezvénynaptárban szereplő eseményekkel és folyamatokkal kapcsolatos információk terjesztése miatt, mely a kérdőív ***25. pontjában*** *szerepelt (Milyen forrásból értesül a Pécs város által kínált programokról?).*

A válaszadók körében népszerű és kevésbé használt forrásokat a következő táblázat foglalja össze:

25. Milyen forrásból értesül a Pécs város által kínált programokról?	
közösségi oldalak	177 fő
barátok, család	144 fő
helyi újságok, közösségi kiadvány	137 fő
kollégák, ismerősök	89 fő
hírportálok	85 fő
programgyűjtő és kereső oldalak	74 fő
óriás plakát	47 fő
hírlevél	31 fő
banner, internetes felugró hirdetés	13 fő
egyetemi kiadványok, faliújság	10 fő
nem kívánok válaszolni	2 fő

A kitöltők közül 177fő a közösségi oldalakról is tájékozódik, illetve a korábbiakhoz hasonlóan fontos a szűkebb környezettől érkező ismeret, a második legnépszerűbb forrás a család és a barátok véleménye (144 válaszadó jelölte be). Fontos a helyi újság, közösségi kiadvány is – 137 voks alapján –, ezért a projekt során hasznos lenne a közösségi oldalak mellett a helyi kiadványokban is hirdetni vagy elkészíteni egy saját közösségi kiadványt.

A ***26. kérdés*** *(Kik vannak hatással Önre a programok látogatásában?)* a programok látogatásával kapcsolatos motiváció témáját vizsgálta részletesebben, itt már a korábban egy egységként kezelt közeli hozzátartozó kategóriát (pl.: család, barátok) több szűkebb csoport váltotta fel, melyek közül többet is megjelölhettek a kitöltők. A megkérdezettek közül 192 kitöltőre a barátok, ismerősök vannak hatással a programok látogatásában, őket követik a családtagok (186 fő

válasza alapján), majd a munkahelyi kollégák következnek (53 vokssal).

*A **27.** (Az Ön otthonához legközelebbi közösségi teret és az ott szervezett programokat milyen gyakran látogatja?) és a **28.** (Látogat-e a városban más közösségi teret és részt vesz-e ott a programokon?)* kérdés is a közösségi terek látogatására vonatkozott. A Közép-Mecsek közösségi tereit a kitöltők 14,33%-a mindössze évente, 18,53%-a pedig soha nem látogatja. A megkérdezettek 15,73%-a hetente, a 19,93%-a havonta keresi fel a városrésze közösségi tereit. A más városrészek rendezvényeivel kapcsolatos aktivitás egyértelműen magasabb, a kitöltők 63,28%-a rendszeresen látogat más városrészekben található közösségi tereket, részt vesz az ott szervezett programokban.

***A 29. kérdésnél** (Jelölje meg azokat a városi/helyi közösségi tereket, amiket a leggyakrabban látogat a városban! Milyen gyakran látogatja ezeket a közösségi tereket?)* a leggyakrabban látogatott közösségi terek jelentek meg, a felkeresésük rendszerességét egy táblázatban adhatták meg a kitöltők.

29. Jelölje meg azokat a városi/helyi közösségi tereket, amiket a leggyakrabban látogat a városban! Milyen gyakran látogatja ezeket a közösségi tereket?

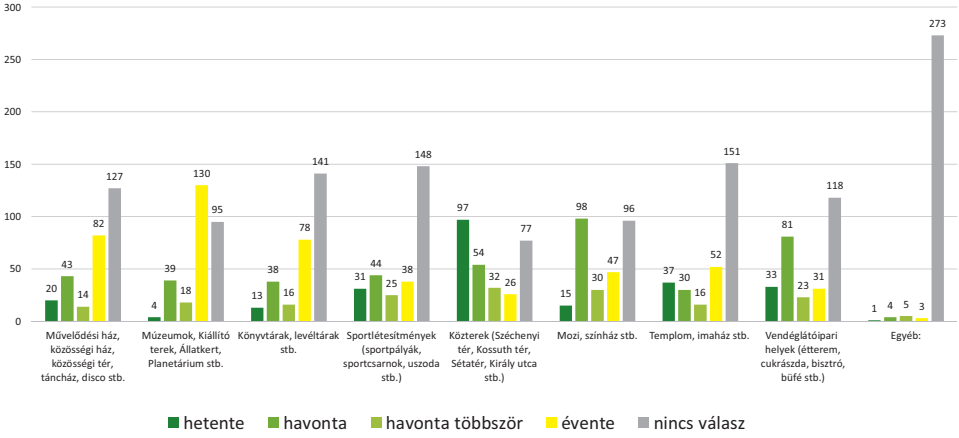

A hetente felkeresett közösségi terek közül a közterek a legnépszerűbben 97 választással, valamint a templomok, imaházak is látogatottak (37 választással). A havonta felkeresett létesítmények között 98 választással a mozi, színház szerepel első helyen, ezt követik 81 jelöléssel a vendéglátóipari helyek (étterem, cukrászda, bisztró, büfé stb.) valamint az ebben az oszlopban is látogatottak a közterek. Évente egyszer a válaszadók sort kerítenek a múzeumok, a kiállítóterek, az állatkert vagy a planetárium meglátogatására is, 130 fő jelezte ezt az adott oszlopban. Az évente meglátogatott közösségi terek közt népszerű a művelődési ház, közösségi ház, közösségi tér, táncház, disco stb. kategória 82 fő választása alapján.

*A **32. kérdés** (A városrészi vagy összvárosi programokat részesíti előnyben?)* esetén is arról dönthettek a kitöltők, hogy inkább a városrészi vagy az összvárosi programokat részesítik-e előnyben. A válaszadók 37,41%-a mindkettőt felkeresi, 45,45%-a a városi nagyobb rendezvényeket részesíti előnyben, mindössze 6,64% keresi szívesebben a városrészi programokat.

30. Nevezze meg azokat a városi/helyi közösségi tereket, amiket a leggyakrabban látogat a városban!

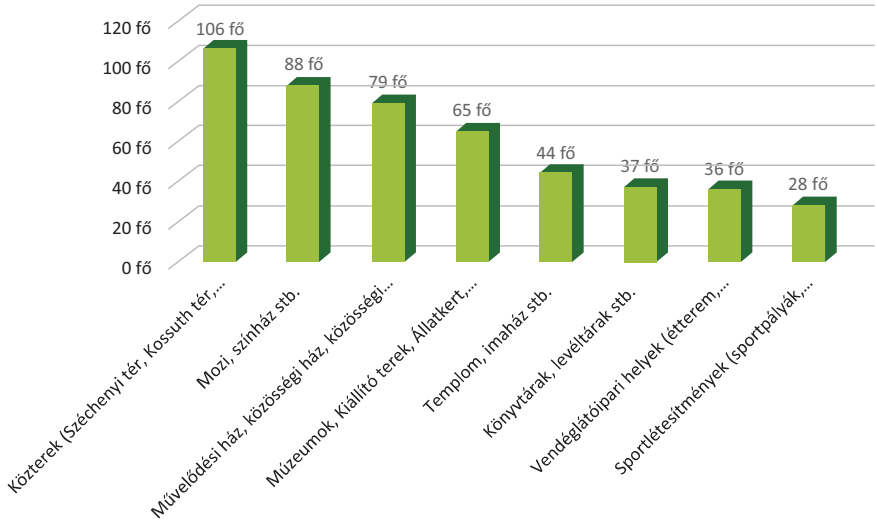

34. Milyen programok, rendezvények szervezését javasolja abban a városrészben, ahol él?

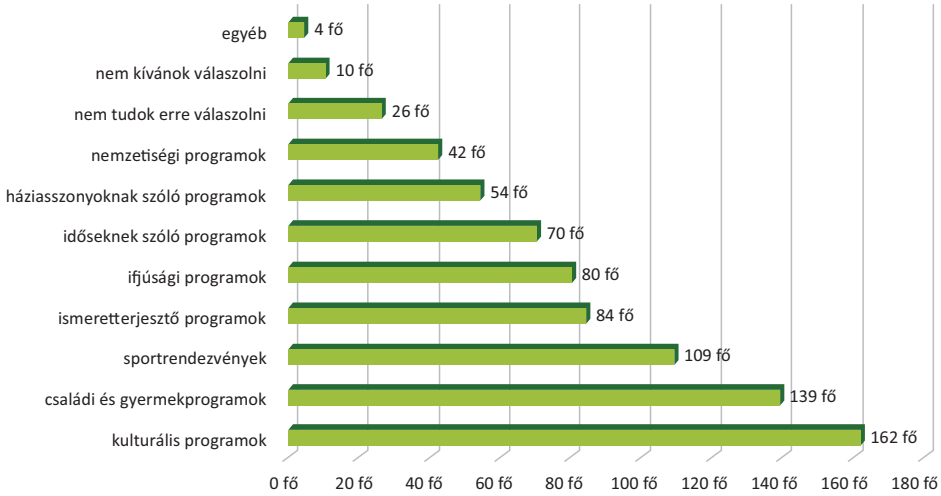

*A **33. kérdésre** (Ön szerint hogyan lehetne javítani a helyi, városrészi közösségi életén?)* adott válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők szerint fontos lenne javítani a helyi, városrészi közösségi életen. Ennek szükségességéről mindössze 10 kitöltő nem volt meggyőződve. 143 válaszadó szeretné, ha több helyi program, rendezvény szervezése történne meg, illetve 116 válaszadó fontosnak tartja ezekbe a helyi lakosság nagyobb mértékű bevonását.

***A 34. kérdésnél** (Milyen programok, rendezvények szervezését javasolja abban a városrészben, ahol él?)* megjelölhette a kitöltő, hogy a saját városrészében milyen típusú programokon venne részt szívesen a jövőben, melyek megszervezését javasolja.

A korábbi kérdésekhez hasonlóan népszerűek voltak a kulturális rendezvények (162 fő választása), valamint a sportprogramok (109 vokssal). Ennél a kérdésnél megjelent továbbá az igény a családi- és gyermekprogramokra is (139 fő jelölésével).

JEGYZET

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ágh Timót Géza (1894). Emléklapok Pécs szabad királyi város múltjából és jelenéből. Pécs

Baranya Megye Földrajzi Nevei I. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.

B. Horváth Csilla (1992): A Mecsek egyesület története 1. In: JPM Évkönyve 36. 143–158.

Boros László (2008): A pécsi Mindenszentek temploma. Pécsi Szemle, 2008. 1. szám;

Déri János – Gál Éva – Márfi Attila (2016): Kesztyűkönyv. Pécs

Fedeles Tamás (szerk.): Pécs topográfiája a kezdetektől a 20. századig. Pécs, 2013.; 56 – 98 o.

Gyulassy Józsefné Vadnai Sarolta (1999): A Weidingerek családtörténete. Pécsi Szemle, 4. 20–35.

Kaposi Zoltán (2006): Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs

Kovács András (1984): A pécsi bosnyákok. Honismeret 1984. 4. 29–34.

Kovács András (1972): Adatok a pécsi filoxéravész történetéhez. In: Baranyai helytörténetírás 1972. Pécs

Majdán János – Pálfi József (2008): Szőlők Pécsett 1918-ig. História, 2008. 9.

Pécs MJV. városfejlesztési koncepció. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2014. 150-220.o.

Pécs város integrált településfejlesztési stratégiája. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2012. 15–45. o.

Pilkhoffer Mónika (2010): A Dunagőzhajózási Társaság pécsi kolóniáinak kiépülése a dualizmus korában. In: Utcák, terek, épületek Pécsett. Pécs

Rejtett kincsek nyomában, Pécs 1971.

Raymann János (2010): Elfeledett pécsi iparosok. Pécs

Pécs Lexikon (2010): Pécs Lexikon 1-2. (Szerk.: Romváry Ferenc) Pécs

Sonkoly Károly (2003): Arni a „Madas"-ból kimaradt: két klasszicista nyaraló a Mecsekoldalban. In: Tanulmányok Pécs történetéből 15. Pécs

Az egyes korszakokra vonatkozó helyi sajtóanyagok

FELHASZNÁLT INTERNETES PORTÁLOK

www.fortepan.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

A Mecsek Egyesület honlapja - www.mecsekegyesulet.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

Pécs Megyei Jogú Város honlapja - www.pecs.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

www.pecsma.hu/abszolut-pecs/335713/; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

A Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány honlapja - www.pecsibanyasz.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

www.regipecs.blog.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

Martyn Ferenc Alapfokú Művészeti Iskola honlapja - www.free-art.hu (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

Az Ökotárs Alapítvány honlapja - https://evfaja.okotars.hu; (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

A TÁMASZ Alapítvány honlapja - www.tamaszalapitvany.hu (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

A Mandulafa Waldorf Óvoda, Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola honlapja - www.waldorfpecs.hu (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

www.wikipedia.hu (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 03. 28.)

KÉPEK JEGYZÉKE

1. A Közép-Mecsek 1937-ben (forrás: www.fortepan.hu)
2. A Tettye-forrás a 20. század elején (forrás: Pécs Lexikon)
3. Tv-torony a fenyők közt (forrás: Máthé Péter)
4. A Tettye városrész a 40-es években (forrás: www.fortepan.hu)
5. A városrész műholdfelvétele (forrás: Google Earth és saját szerkesztés)
6. A Mecsekoldal házai (forrás: Máthé Péter)
7. A Kikelet szálló Bauhaus ihlette épülete (forrás: www.fortepan.hu)
8. A Pálosok temploma (forrás: Máthé Péter)
9. A Tettye és a Havihegy (forrás: Máthé Péter)
10. A Pécsi Nyári Színház plakátja 1985-ből (forrás: www.mandadb.hu)
11. Tettyei panoráma (forrás: Máthé Péter)
12. Bányász emlékhely (forrás: Máthé Péter)
13. A tettyei kilátó (forrás: Máthé Péter)
14. A Havihegy régi képeslapon (forrás: Pécs Lexikon)
15. A mecseki kisvasút (forrás: Pécs Lexikon)
16. A lebontott Kiss József-kilátó a Misinán (forrás: www.fortepan.hu)
17. Az Év Fája a Havihegyen (forrás: Máthé Péter)
18. A Havihegy a virágzó mandulafával (forrás: Máthé Péter)
19. Kökörcsin tavasszal a Tettyén (forrás: Máthé Péter)

---

[1] *Kovács András (1984): 30.*

[2] *Kovács András (1972): 279.*

[3] *Pécs Lexikon (2010): 2. 299.*

[4] *Lásd: Babics András (1937) és Kovács András (1972) tanulmányának adatait.*

[5] *Pécs Lexikon (2010): 2. 300–301.*

[6] *A négy templomhoz lásd: Boros László (2008); illetve Pécs Lexikon (2010): 1. 27.; 293.; 366–367.*

[7] *Kaposi Zoltán (2006): illetve lásd még: Sonkoly Károly (2003) tanulmányát.*

[8] *A szőlészethez: Kaposi Zoltán (2006): 43-48.; illetve Kovács András (1972); Majdán-Pálfi (2008)*

[9] *Lásd Babics András (1952) monográfiájának adatait.*

[10] *A kolóniákhoz lásd: Pilkhoffer Mónika (2008) adatait.*

[11] *Lásd: Kesztyűkönyv (2016); illetve Kaposi Zoltán (2006): 73–77.*

[12] *Weidingerről: Gyulassy Józsefné Vadnai Sarolta (1999): 4. 20–35.*

[13] *Lásd: Kraft János (1996) tanulmányának adatait.*

[14] *Lásd Ágh Timót Géza leírását (1894): 217-226. leírását a városi vzíművekről.*

[15] *A Mecsek Egyesületről lásd: B. Horváth Csilla (1992) tanulmányának adatait.*

[16] *Trebbin Ágost (2012) http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=18509*

[17] *Pécs Lexikon (2010): 1. 506.*

[18] *Kaposi Zoltán (2006): 254–255.; Déri János – Gál Éva – Márfi Attila (2016): 77–84.*

[19] *Pécs Lexikon (2010): 1. 34.; 502.; 2. 36–37.; 333. https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A9csi_Vid%C3%A1mpark*

[20] *Pécs Lexikon (2010): 1. 225.; www.pecsma.hu/abszolut-pecs/335713/*

[21] *www.regipecs.blog.hu*

[22] *Az átalakulásra: Kaposi Zoltán (2006): 277–322.*

[23] *Lásd: http://www.pecs.hu/letoltes/ertektar/Ertekek_2014.pdf*

[24] *Lásd: http://www.parlando.hu/2016/2016-1/30-Martyn.pdf*

[25] *Rejtett kincsek nyomában, Pécs 1971.;*

[26] *Lásd: https://lib.pte.hu/en/node/3319?page=2*

[27] *Lásd: http://m.antropozofiai-tarsasag.hu/ga305/9*

[28] *Lásd: http://evfaja.hu/scoreboard*

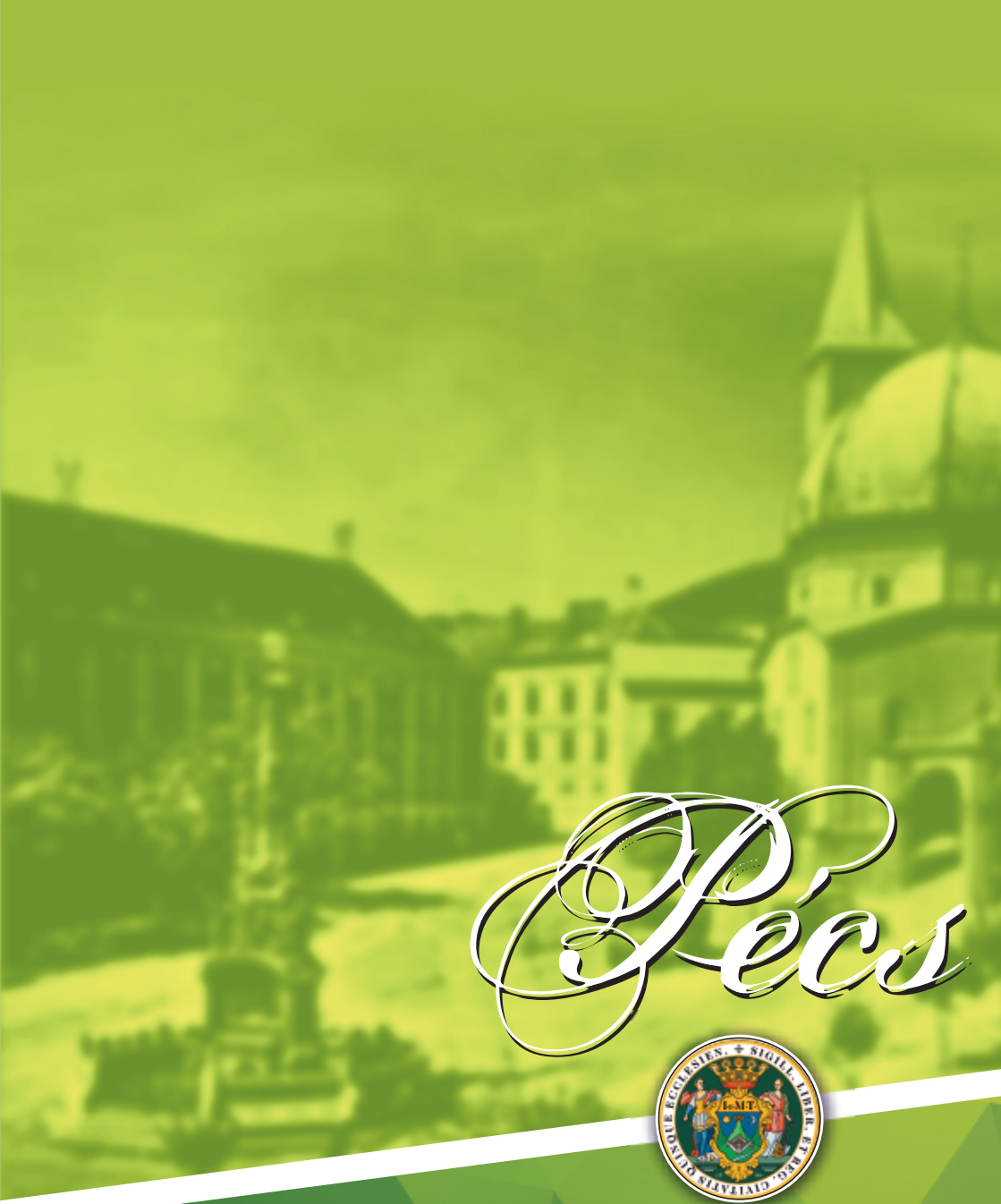

Pécs

PÉCSI
KÖZÖSSÉGEK

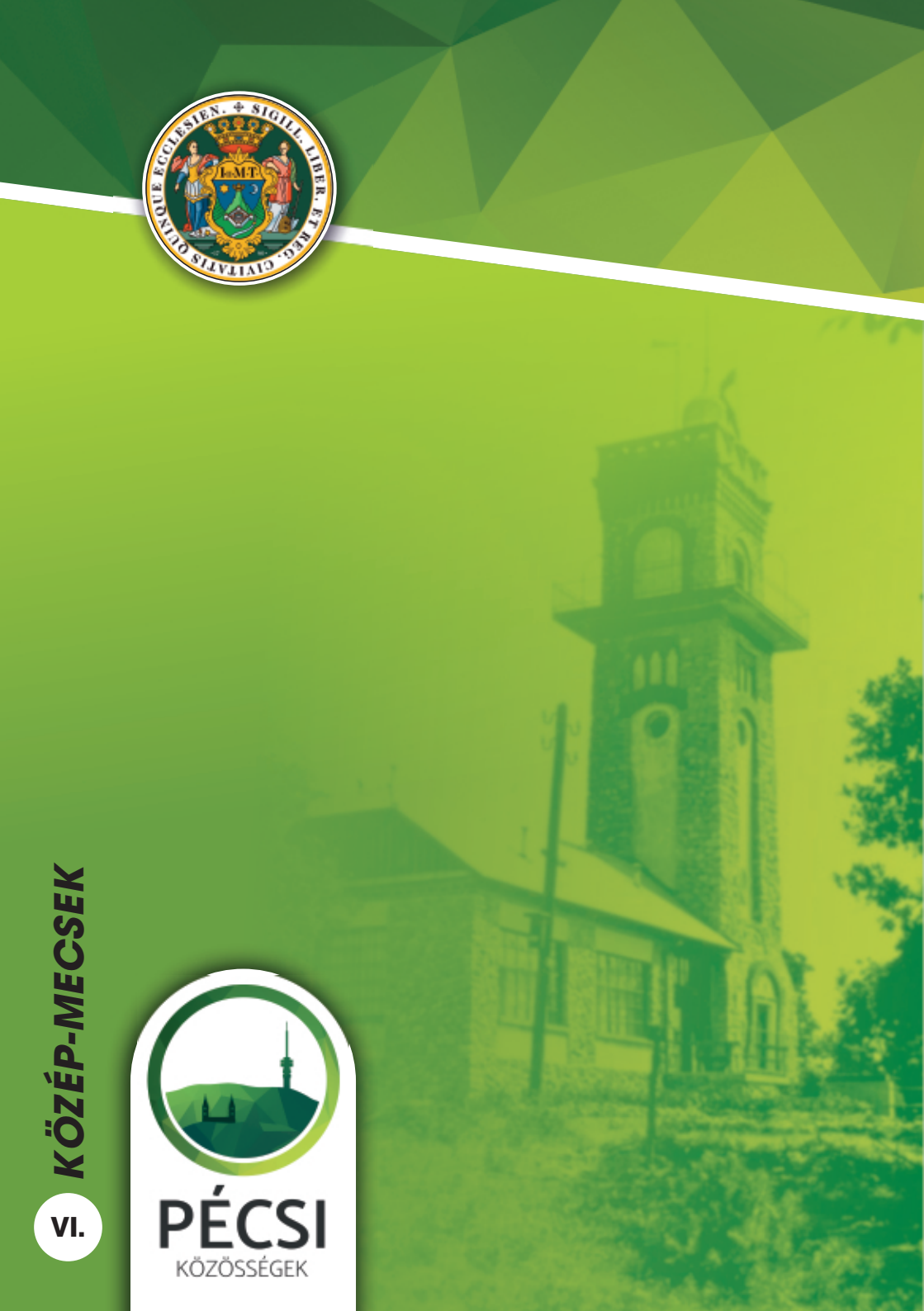

KÖZÉP-MECSEK

VI.

PÉCSI KÖZÖSSÉGEK